

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Kateřina Doležalová

**Postoj prezidenta Václava Havla
k rozdělení Československa v letech
1992/1993**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Marek Šmíd, Ph.D.

Praha 2014

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 25. dubna 2014

Kateřina Doležalová

Bibliografická citace

Postoj prezidenta Václava Havla k rozdělení Československa v letech 1992/1993: bakalářská práce / Kateřina Doležalová; vedoucí práce: PhDr. Marek Šmíd, Ph.D. Praha, 2014. 62 s.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá postojem Václava Havla k hlavním událostem 90. let 20. století, zejména pak k rozdělení Československa, v kontextu událostí let 1989 až 1993. V práci je kladen důraz především na události po listopadu 1989, vznik opozičního hnutí, Občanského fóra, díky kterému se Václav Havel dostal do popředí. Postupem času se z Václava Havla stala významná osobnost, která byla mluvčím celé společnosti. Poté, co byl Václav Havel zvolen prezidentem, se zasloužil o přechod k demokratickému systému vlády. V práci je dále popsán proces změny názvu státu, který se ukázal být jako jeden z mnoha těžko řešitelných sporů mezi Čechy a Slováky podobně jako spor ohledně kompetenčního zákona a smlouvy mezi Českou a Slovenskou republikou, který je v této práci také rozebrán. Dále jsou v práci důsledně popsány parlamentní volby z června 1992, jejichž výsledek vedl až k rozdělení Československa a volba prezidenta republiky, konaná počátkem července 1992, včetně rozsáhlého počtu ohlasů z dobových novin.

Klíčová slova

Václav Havel; rozdělení Československa; 1993; Československo

Abstract

President Vaclav Havel's attitude to the division of Czechoslovakia in years 1992/1993. The Bachelor thesis is focused on the Vaclav Havel's attitude to the main events of the 1990s, especially the division of Czechoslovakia, in the context of the major events from 1989 to 1993. There is the focus on events after November 1989, the commencement of the opposition movement, Civic Forum, thanks to which Vaclav Havel came to the force. Vaclav Havel progressively became a prominent person who was the speaker of the whole society. Afterwards Vaclav Havel was elected president, he made a contribution to the transition to a democratic system of government. There is also described the process of changing the name of the state, which has proven to be one of the most difficult to resolve disputes between Czechs and Slovaks, like that the controversy over the Competence Act and the contract between the Czech and Slovak Republics, which are also analyzed in this work. I also consistently described the parliamentary elections of June 1992, the results of which led to the division of Czechoslovakia and the presidential elections, held in early July 1992, including a large number of comments from newspapers of the time.

Keywords

Vaclav Havel; division of Czechoslovakia; 1993; Czechoslovakia

Počet znaků (včetně mezer): 119 576

Poděkování

Tímto děkuji svému vedoucímu práce, panu Marku Šmídovi, který mi svými věcnými komentáři, cennými radami a trpělivým přístupem pomohl při sepsání této práce. Dále děkuji celé své rodině a přátelům za podporu v průběhu celého mého dosavadního studia.

Obsah

Úvod	7
1. 17. listopad 1989 a vznik Občanského fóra.....	9
1.1. 17. listopad 1989.....	9
1.2. Reakce na události ze 17. listopadu 1989	11
1.3. 17. listopad 1989 očima Václava Havla	15
1.4. Vznik Občanského fóra	16
1.5. Provolání Občanského fóra o jeho ustavení a jeho požadavcích.....	18
1.6. Občanské fórum ve svobodných volbách 1990	20
2. Politický profil Václava Havla	23
2.1. Vstup Václava Havla do politiky.....	25
2.2. Volba prezidenta	26
2.3. Prezident Václav Havel	28
2.4. Tzv. Pomlčková válka.....	30
2.5. 26. společná schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů	33
2.6. Volby 1990	36
2.7. Spor ohledně kompetenčního zákona	37
2.8. Smlouva mezi ČR a SR	39
2.9. Předvolební události a zprávy v dobovém tisku	42
2.10. Parlamentní volby 1992 a jejich dopad na společnost.....	45
2.11. Volba prezidenta 1992	49
2.12. Zánik Československa	51
2.13. První prezident České republiky.....	53
Závěr.....	57
Seznam použitých zkratk	60
Seznam literatury	61

Úvod

Tématem mé bakalářské práce je *Postoj prezidenta Václava Havla k rozdělení Československa v letech 1992/1993*. Téma jsem si vybrala, protože mě velice zajímá toto období našich dějin. Podle mého názoru se jedná se o velice významný mezník v historii našeho státu. V této práci se hodlám zaměřit na zásadní události, které se odehrávaly od studentské manifestace dne 17. listopadu 1989 až do roku 1993, do vzniku samostatné České republiky. Ráda bych prezentovala postoj Václava Havla k zásadním událostem 90. let, zejména k rozdělení Československa, v kontextu událostí let 1989 až 1993.

V první kapitole se zaměřím na události z listopadu 1989, které vyústily v zásadní převrat politického vedení Československé socialistické republiky. Dále se chci soustředit na reakce, které studentská manifestace vyvolala, které následovaly a také na reakce významných osobností a spolků. Dále se zaměřím na *Občanské fórum*, politické hnutí, které vzniklo právě jako reakce na studentskou manifestaci ze dne 17. listopadu 1989 a díky němuž se Václav Havel dostal do popředí opozičního politického dění a stal se jeho vůdčí osobností. Stěžejní částí této kapitoly bude zdůraznění osobních vzpomínek Václava Havla na 17. listopad 1989.

V další části bych ráda rozebrala politický profil Václava Havla, jeho začátky v politice, jeho funkční období jako posledního prezidenta Československa a prvního prezidenta České republiky. Také se zaměřím na zásadní kroky a názory prezidenta Václava Havla v čele státu. Zdůrazním návrh prezidenta republiky na změnu názvu státu, změnu státního znaku a státních symbolů, volby v roce 1990, spor ohledně kompetenčního zákona, smlouvu mezi Českou a Slovenskou republikou, parlamentní a prezidentské volby v roce 1992, zánik Československa a vznik České republiky. Cílem mé práce bude doplnit všechny tyto dílčí části o subjektivní názory a kritický pohled Václava Havla týkající se každé dané události.

Hlavními zdroji mé práce jsou studie *Rozpad Československa* od Jana Rychlíka, profesora Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, *Česko-Slovensko* od Erica Steina, profesora práv pocházejícího z Československa, *Prosím stručně, Rozhovor s Karlem Hvižd'adou* od Václava Havla a mimo jiné také projevy Václava Havla z let 1990–1992 a 1992–1999. Pohled na politické události ze slovenského hlediska je doplněn názory ze studií významného slovenského historika a člena Historického ústavu Slovenské akademie věd Dušana Kováče *Slováci, Česi, Dejiny a Dějiny Slovenska*. Literatura bude

doplněna o články tehdejších českých novin. Četná prohlášení na půdě parlamentu pak vychází z Archivu Poslanecké sněmovny, jež je k dispozici na internetu. Dosud však není v historiografii adekvátně využito.

1. 17. listopad 1989 a vznik Občanského fóra

1.1. 17. listopad 1989

Rok 1989 sehrál v dějinách východního bloku klíčovou úlohu. Ocítl se v hluboké krizi, která vedla až k jeho postupnému rozpadu. V červnu roku 1989 se konaly první částečně svobodné volby v Polsku, šedesát pět procent mandátů bylo vyhrazeno vládní koalici a o zbylých třicet pět procent mandátů, se uskutečnily volby¹, které skončily jednoznačnou porážkou komunistické strany. K pádu komunistického režimu došlo také v Maďarsku, v Německé demokratické republice a v Bulharsku. Ve střední Evropě se též radikálně změnila politická situace. Krize tehdejšího komunistického systému se projevila mimo jiné také v Československu, kde docházelo k různým akcím protirežimního charakteru.²

V československé společnosti v roce 1989 vládly zvláštní předrevoluční nepokoje, jakési dusné ovzduší, které bylo naplněno očekáváním zásadních změn, ale zároveň také strachem.³ Dne 17. listopadu 1989 se konala studentská manifestace, v níž chtěli studenti jednak zavzpomínat na tragické události, které se staly v souvislosti s pohřbem studenta Jana Opletala, který byl smrtelně zraněn při protiokupantských demonstracích dne 28. října 1939, ale také se chtěli aktivně přihlásit k ideálům svobody, za které účastníci předchozích demonstrací obětovali své životy. Tyto ideály byly vážně ohroženy a studenti nechtěli být zahanbeni svými vysokoškolskými kolegy, kteří za ně před 50 lety odvážně vystoupili. Ke studentské manifestaci vyzýval leták, který několik dní, právě před 17. listopadem, koloval po Praze.⁴ Znění tohoto letáku bylo následující: „*Dne 17. listopadu po 16. hodině půjdeme od Patologického ústavu na Albertově, kde vyšel pohřeb Jana Opletala, přes Karlovo náměstí, Štěpánskou ulici do Opletalovy ulice, kde v parku před Hlavním nádražím položením květin pietní akt ukončíme.*“⁵

¹ <http://www.revuepolitika.cz/clanky/688/leto-1989-posledni-triumf-solidarity>, 31. 3. 2014.

² RYCHLÍK 2002, 67–68.

³ SUK 2009, 23.

⁴ Po Praze koloval leták nezávislých studentů vyzývajících k účasti na studentské manifestaci dne 17. listopadu 1989. Tento den se jednalo o 50. výročí slavných i tragických událostí, k nimž došlo v souvislosti s pohřbem studenta lékařské fakulty UK Jana Opletala. Jan Opletal byl smrtelně zraněn při protiokupantských demonstracích dne 28. října 1939. Zdánilovou tečku za tímto novým protinacistickým vystoupením znamenala okamžitá brutální perzekuce: 9 studentských předáků bylo popraveno, na 1500 studentů bylo odvečeno do koncentračních táborů a české vysoké školy byly uzavřeny. Současně se však ve světě zvedla vlna rozhořčení, která brzy vedla k ustavení právě 17. listopadu za Mezinárodní den studentstva. Více viz Deset pražských dnů 1990.

⁵ Deset pražských dnů (Dále jen DPD) 1990, 15.

Do Prahy se sjeli studenti z různých částí republiky, v ulicích se nacházely desetitisíce lidí, kteří se tehdy s vidinou lepší budoucnosti postavili mocenské převaze tváří v tvář a začali jednat.⁶ Dne 17. listopadu 1989 v 16 hodin oficiálně začala na Albertově studentská manifestace studentskou hymnou *Gaudeamus igitur*, následovalo několik projevů, mezi nimiž byl například i projev účastníka Opletalova pohřbu v roce 1939, Josefa Šárky. Druhý projev pronesl akademik Miroslav Katětov, který vyzýval k nutnému dialogu a mimo jiné také rozebíral situaci na vysokých školách, třetí projev pronesl Jiří Jaskmanický z Městské vysokoškolské rady a za nezávislé studenty svůj projev pronesl Martin Klíma, který na konci svého projevu vyzval k minutě ticha, po které následoval mohutný potlesk.

Po pronesení všech projevů celý dav pomalu, za skandování různých hesel, pokračoval na Vyšehrad, kde se uskutečnilo kladení květin a státní hymna. Pochod pokračoval směrem k Václavskému náměstí, ve Vyšehradské ulici, před ministerstvem spravedlnosti, byli však všichni zastaveni pohotovostním plukem ministerstva vnitra. Někteří lidé utekli, jiní postupovali směrem dopředu, pokračovali k Národnímu divadlu. U Voršilské ulice byl dav uzavřen z obou stran, lidé si sedali na zem s rukama nad hlavou a provolávali: „*Máme holé ruce! Nechceme násilí! Jakešovo gestapo!*“ Mnozí studenti i lidé, kteří se postupně k celému průvodu přidali, se snažili odejít, ale nebylo kam, pořádkové síly do lidí na zemi kopaly, dupaly po nich a nemilosrdně je mlátily. Nastala panika a většina studentů se začala schovávat v okolních bytech u cizích lidí, kteří jim ochotně pomohli. Kolem 22 hodiny zastavil na Národní třídě autobus plný policistů, následoval poslední útok, který byl stejně agresivní, jako ty předchozí.⁷ Přestože byla tato studentská manifestace, která byla uspořádána pražskými vysokoškoláky, povolena československými úřady, vzhledem k tomu, že se proměnila v protirežimní demonstraci za účasti několika desítek tisíc lidí, tak byla tvrdě potlačena jednotky ministerstva vnitra.⁸

V Československu propukla revoluce, do jejíhož čela se postavily osobnosti, které ji nepovažovaly zcela za svoji věc. Nicméně za svoji věc nepovažovaly dokonce ani politiku ve smyslu politiky jako povolání. V důsledku postupného zhroucení komunistického režimu vzniklo mocenské vakuum, které umožnilo intelektuálům prosadit se ve zhuštěném politickém prostoru a zaujmout v něm strategickou pozici.

⁶ HVÍŽĎALA 2000, 19.

⁷ DPD 1990, 16–19.

⁸ SUK 2009, 483.

Reformní komunisté se stali součástí *Občanského fóra*, které ovládla skupina intelektuálů, kteří obklopovali jednoho z nejznámějších středoevropských disidentů, tedy Václava Havla. Výsostně politické místo prozatímně zabrala nepolitická alternativa. Intelektuálové se zatím nemohli vykázat návrhem systémové změny, tak se pokoušeli o nalezení nějakého dočasného řešení, které by jim poskytlo čas na zformování a rozšíření vlastních řad. Názorově různorodé občanské iniciativy začaly vytvářet účelnou opozici až v důsledku událostí 17. listopadu 1989.⁹

1.2. Reakce na události ze 17. listopadu 1989

Zprávy o policejním zásahu i jeho následcích v atmosféře obecné společenské nespokojenosti s vládou komunistického režimu zřejmě přispěly k tomu, že se postupně konaly demonstrace po celé zemi. Vládnoucí komunistické straně se situace začala naprosto vymykat z rukou.¹⁰ První svobodná média nebyla pouze zprostředkovatelem nezávislých a objektivních informací. Zároveň se stala také silou, která promyšleně a cílevědomě formovala veřejné mínění, a tak velice významnou měrou přispívala ke zrychlování následujících událostí. Stěžejní byl také jejich vliv na postupnou proměnu mentality letargické československé společnosti. Nespočetné a nezastavitelné proudy informační řeky sílily, odpoutávaly se od svých zdrojů a stávaly se signálem a předzvěstí, kumulující se energií, která posouvala a měnila individuální i kolektivní vědomí.¹¹

Jedna z prvních reakcí na události ze dne 17. listopadu 1989 vyšla v tisku okamžitě následující den, tedy dne 18. listopadu 1989. Článek napsala Radka Kvačková pro deník *Svobodné slovo*. Autorka tohoto článku shrnula průběh celého pietního aktu k 50. výročí 17. listopadu 1939, zmínila se o pronesených projevech Miroslava Katětova, jednoho z mnoha účastníků událostí před padesáti lety, a Jiřího Jaskmanického, zástupce Pražské vysokoškolské rady. Dále uvedla, že shromáždění mimo jiné také ukázalo tu skutečnost, že nejen studenti, ale všichni mladí lidé, nebyli ochotní akceptovat zdaleka vše, co se jim předkládalo a veřejnosti dále sdělila, že se jednalo o první skutečně zásadní pokus o otevřenou diskusi.¹²

⁹ SUK 2009, 24.

¹⁰ CHRASTILOVÁ/MIKEŠ 2003, 7.

¹¹ SUK 2009, 81–82.

¹² DPD 1990, 29.

Dne 18. listopadu 1989 ve 14 hodin svou výzvou reagovala na události z předchozího večera také Divadelní fakulta Akademie múzických umění. V Realistickém divadle v Praze na Smíchově, kde se sešli studenti, herci a zástupci pražské kulturní obce, studenti DAMU nejprve přehráli, celý průběh demonstrace včetně brutálního policejního zásahu a na úplný závěr přečetli prohlášení, ve kterém vyzvali studenty, pedagogy, organizace a vůbec všechny spoluobčany k týdenní protestní stávce, jako odpověď na zásah bezpečnostních sil. Jednalo se o zásadní požadavek, který byl do té doby zcela neslýchaný.¹³ Zároveň také studenti DAMU požadovali vytvoření vládní komise, která by vyšetřila tento brutální policejní zákrok, a na závěr oznámili, že věří tomu, že každý, komu není lhostejný stav a vývoj naší společnosti, se připojí k tomuto nucenému, ale především velice zásadnímu kroku.¹⁴ Mimo jiné bylo také v Realistickém divadle vydáno prohlášení studentů pražských vysokých škol, ve kterém se prozatímně hovořilo o týdenní stávce, a také zde byla vyhlášena dvouhodinová celostátní generální stávka na 27. listopadu 1989.¹⁵

V ten samý den, tedy v sobotu dne 18. listopadu 1989, se zahraničními médii rozšířila zpráva, že během studentské demonstrace, která se konala v pátek dne 17. listopadu 1989 v Praze, byl zabit student Matematicko-fyzikální fakulty Martin Šmíd. Tato zpráva zcela pochopitelně vyvolala asociace se zabitím studenta medicíny Jana Opletala německou policií během protiokupantským demonstracím před padesáti lety dne 28. října 1939 a následným pronásledováním českých studentů dne 17. listopadu 1939. Teprve až se čtyřiaadvacetihodinovým zpožděním československá režimní média prokázala, že tato zpráva, která mezitím významně akcelerovala stávkové hnutí, byla nepravdivá.¹⁶

Své stanovisko k událostem ze dne 17 listopadu 1989, v sobotu dne 18. listopadu 1989, vyjádřila také Charta 77.¹⁷ Akci popsala jako nejmohutnější demonstraci za posledních 20 let, veřejné shromáždění, které u příležitosti 50. výročí protinacistických bouří v Praze a smrti studenta Jana Opletala, svolali studenti pražských vysokých škol. Podle tehdejších odhadů se této masové politické

¹³ HVÍŽĎALA 2000, 19.

¹⁴ DPD 1990, 33.

¹⁵ RYCHLÍK 2002, 69.

¹⁶ SUK 2009, 483.

¹⁷ Charta 77 je volné, otevřené a neformální společenství lidí, kteří zastávají odlišná přesvědčení, různé víry a různé profese. Jsou spojováni vůlí jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv v naší zemi i v světě. Nejedná se však o základnu k opoziční politické činnosti. Má sloužit pouze k obecnému zájmu jako mnohé podobné občanské iniciativy v různých zemích na západě i na východě. Více viz PREČAN 1990.

demonstrace zúčastnilo nejméně 50 000 lidí. Studenti a všichni lidé, kteří se ten den vyskytovali v ulicích Prahy, žádali okamžité zahájení celospolečenského dialogu, odstoupení tehdejšího stranického a politického vedení naší země, svobodné volby, zrušení monopolu *Komunistické strany Československa* a důsledné uplatňování lidských práv včetně propuštění politických vězňů. Poté co se celý průvod dostal až na Národní třídu ve středu Prahy, byl zastaven a obklíčen speciálními jednotkami vojsk ministerstva vnitra, v jejichž výzbroji nechyběly ani obrněné transportéry. Následoval brutální zásah proti pokojným demonstrantům. Tento brutální zásah mnohým připomínal nacistické vystoupení před 50 lety. Zatímco téměř všechny země východní Evropy se pokojně ubírali cestou demokratických reforem, rozpoutalo Československé stranické a státní vedení, válku proti vlastním občanům, kteří se nedožadovali ničeho jiného než následovat příkladu okolních zemí. Válku, která budoucí a nevyhnutelný celospolečenský dialog může učinit pouze bolestnější a obtížnější.¹⁸ Charta 77 zaujala k tehdejší situaci v naší zemi následující stanovisko:

1. Považujeme za nezbytné, aby ze stranického a státního vedení naší země okamžitě odstoupili ti, kteří jsou přímo odpovědní za brutální postup proti vlastním občanům.

2. Je nezbytné okamžitě zahájit vskutku celospolečenský dialog o cestě budoucích reforem, jehož se budou moci plnoprávně zúčastnit všechny složky naší společnosti včetně nekomunistických politických stran, církvi, inteligence, dělníků, studentstva a nezávislých iniciativ. Charta 77 jako jedna z mnohých iniciativ je připravena nabídnout k tomuto dialogu své služby.

3. Dialog je v krátké budoucnosti opravdu nevyhnutelný. Apelujeme proto na veškerou naši veřejnost, aby již teď pomohla všemi pokojnými prostředky k jeho uskutečnění. Ujišťujeme, že všechny takové pokojné akce protestu proti mocenské zvěli budeme rozhodně podporovat. Za dané situace bychom již neměli jen vyčkávat. Je třeba jednat!

4. Obracíme se rovněž na veřejnost a politické představitele všude na světě, aby politickým tlakem na současné československé vedení napomohli tento dialog začít. Situace v Československu na sklonku roku 1989 je ostudná a nebezpečná. Začněme ji proto všichni neprodleně řešit!¹⁹

S tímto stanoviskem lze souhlasit. Pokud měla revoluce něco zásadně změnit a nastolit jiný, lepší řád, bylo zapotřebí, aby se co nejvíce osobností, které nebyly známé

¹⁸ PREČAN 1990, 376.

¹⁹ DPD 1990, 34–35.

jen u nás, ale i ve světě, veřejně postavily proti tehdejšímu vedení naší země. Čím více bylo slyšet nespokojenosti s tehdejším režimem, tím více se naše situace začala rozebírat i v zahraničí a tím pádem už nebylo možné utajit, co se odehrávalo uvnitř státu.

V neděli, dne 19. listopadu 1989, se k událostem ze 17. listopadu 1989 vyjádřil také soubor činohry Národního divadla, který se dosud domníval, že tím nejmýsluplnějším, co od nich společnost očekávala, je za všech okolností hrát co nejlépe divadlo. Herci Národního divadla však v žádném případě nepředpokládali, že nastanou okolnosti, kdy budou nuceni dojít k názoru, že výrazem jejich občanské povinnosti bude divadlo nehrát. Na rozdíl od způsobu, jakým byla prostřednictvím masových sdělovacích prostředků informována naše veřejnost, soubor činohry Národního divadla prohlásil: „*Jak herci, technický personál, tak i diváci o přestávkách se stali přímými svědky krutého ‚divadla‘ na Národní třídě, při němž se tlouklo obušky do bezbranných lidí, tekla krev.*“ Jelikož herci shledávali způsob, jakým reagovaly složky ministerstva vnitra, lidových milicí a československé lidové armády na povolenou pokojnou studentskou demonstraci k 50. výročí zavraždění Jana Opletala, velice brutální a přesahovalo jejich chápání, žádali o vytvoření vládní komise, která by tento zásah vyšetřila a viníky exemplárně potrestala. To byly důvody, které herce Národního divadla přiměly k rozhodnutí, že v neděli, dne 19. listopadu 1989, neodehráli své představení.²⁰

V pondělí, dne 20. listopadu 1989, studenti pražských vysokých škol zahájili předem ohlášenou stávkou, ke které se v dalších dnech připojily i mimopražské školy. Do protestní stávky dále vstoupila hlavní divadla, muzea, galerie a další kulturní instituce. Některá divadla, která vstoupila do stávky, zároveň slíbila přeměnit své prostory na týden v diskusní kluby pro veřejnost. Velice důležité také bylo, aby se protestní akce a stávky podařilo rozšířit i mimo Prahu, především na Slovensko, což se podařilo, a tak se jednalo o dva protesty s centry v Praze a v Bratislavě se dvěma koordinačními centry stávkujících studentů.²¹

Dne 20. listopadu 1989 vzniklo v Bratislavě sdružení Verejnost' proti násiliu. Toto opoziční hnutí již 25. listopadu 1989 zformulovalo svůj program, v němž požadovalo svobodu tisku, podnikání a jiné občanské a demokratické svobody, zrušení vedoucí úlohy KSČ, odideologizování školství, vědy a kultury a také to, aby byla

²⁰ DPD 1990, 53.

²¹ RYCHLÍK 2002, 69–70.

uvedena do života skutečná demokratická federace. Tehdejší vláda tak postupně ztrácela nad vniklou situací kontrolu.²²

1.3. 17. listopad 1989 očima Václava Havla

Od vzniku Charty 77 byl Václav Havel²³ jednou z klíčových osobností opozičního dění, do té doby ho zaměstnávalo především jeho psaní. Stal se jedním z prvních mluvčích Charty 77, společně s Jiřím Hájkem a Janem Patočkou. Postupem času se stal jedním z nejznámějších východoevropských intelektuálů a patřil mezi přední osobnosti disidentu.²⁴

Dne 17. listopadu odjel Václav Havel na svou venkovskou chalupu, měl totiž obavy, aby svou účastí na studentské demonstraci nestrhl většinu zájmu na sebe, protože v té době byl velmi ostře sledovanou osobou nejen policií, ale také médií. V rozhovoru z roku 2009 řekl: *„Dlouho jsem cítil, že je něco ve vzduchu. Mělo to mnoho předeher. Bylo zřejmé, že nějaká sněhová koule – nevěděli jsme jaká – se dřív nebo později dá do pohybu, promění se v lavinu a všichni se budou divit.“* Na své chalupě si pustil rádio a poslouchal, co se v Praze děje. V těch chvílích začal mít pocit, že právě tato demonstrace je onou sněhovou koulí, která se promění v lavinu. To byl důvod, proč se hned druhý den ráno vrátil do Prahy a začal jednat.²⁵

Vzniklo mnoho dohadů, proč Václav Havel odjel 17. listopadu z Prahy. V rozhovoru s Karlem Hvižďalou, který se Václava Havla přímo zeptal, proč se 17. listopadu 1989 ukryl na Hrádečku, Václav Havel odpověděl: *„Rozhodně jsem se na Hrádečku tehdy, jakož ani nikdy jindy neskrýval, byl by to totiž ten nejhorší možný úkryt. Cítil-li jsem někdy potřebu skrýt se, ať už před státní policií nebo před celým světem, prchal jsem především z Hrádečku, který se mnou byl v obecném povědomí svázán daleko víc než pražský byt.“*²⁶

V následujících dnech po 17. listopadu 1989 vystupoval Václav Havel jako vedoucí osobnost revolučního dění, jako jednoznačně dominantní postava, kolem které se odehrávala všechna zásadní rozhodnutí a revoluční kroky. Do tohoto postavení

²² KOVÁČ 1998, 312–313.

²³ O životě Václava Havla bylo napsáno mnoho publikací, mezi které patří například Václav Havel, *Duchovní portrét v rámu české kultury 20. století* od Martina C. Putny, *Příležitostný portrét Václava Havla* od Anny Freimanové nebo *Prezident republiky Václav Havel a jeho vliv na československý a český právní řád* od Brigity Chrástilové a Petra Mikeše.

²⁴ FREIMANOVÁ 2013, 89.

²⁵ <http://www.novinky.cz/specialy/dokumenty/184356-muj-17-listopad-vaclav-havel.html>, 2. 12. 2013

²⁶ HAVEL 2006, 39.

se Václav Havel převážně svou pokorou a tím, že byl pozorným divákem, posluchačem, mužem, který na závěr diskuse zformuloval hlavní myšlenky a vyvodil z nich určitý závěr. Přesto byl také mužem, který si v pravý čas dokázal prosadit svůj názor. Václav Havel se stal osobností s nesmírným vlivem, ale své získané moci nikdy nezneužil.²⁷

Hektické dny po 17. listopadu měly za následek založení *Občanského fóra*, které později navrhlo Václava Havla jako kandidáta na nového prezidenta naší republiky. Stát se hlavou státu považoval Václav Havel za svou občanskou povinnost. V rozhovoru v roce 2009 Václav Havel řekl:

„Dlouhá léta jsem obviňován z toho, že jsem toužil po moci. Prohlašuji ale, že tomu bylo jinak. Funkci jsem se dlouho zdráhal přijmout. Nakonec jsem ale pochopil, že Občanské fórum s volbou prezidenta spojilo celé své úsilí. Měla být vyvrcholením jedné fáze revoluce. A nenabídnout kandidáta, na němž se všichni dohodli, by znamenalo prohru. A já nechtěl, aby Občanské fórum prohrálo.“

Václav Havel dále přiznal, že předpokládal, že změny, kterými naše společnost procházela, budou mnohem rychlejší. Za nejkatastrofičtější však označil přehlížení mravního řádu a řekl:

„Ať čtete programy kterékoli strany, vždy na začátku je výklad o hospodářství, o tom, jak má všechno růst, o materiální základně, a pak teprve o duchu a kultuře. Základní směr, kterým se ubíráme, k demokratickému právnímu státu, se uskutečňuje a naplňuje, byť nekonečně složitěji, pomaleji a s překážkami. Ale neřekl bych, že jsme opustili základní ideály, které jsme tehdy měli.“²⁸

1.4. Vznik Občanského fóra

Česká a slovenská opozice se vzájemně podporovaly, ovšem jinak postupovaly samostatně. Krátce po 17. listopadu 1989 vzniklo v českých zemích opoziční hnutí *Občanské fórum*, na Slovensku vzniklo hnutí *Verejnost' proti násiliu*. Zůstává však otázkou, proč nebylo Občanské fórum založeno také na Slovensku. Podle některých pamětníků hnutí *Verejnost' proti násiliu* vzniklo jako okamžitá odezva slovenských intelektuálů na zprávu o brutálním policejním zásahu dne 17. listopadu 1989 na Národní třídě v Praze, kdy ještě vznik *Občanského fóra* nebyl v Bratislavě znám.²⁹ Obě tato

²⁷ FREIMANOVÁ 2013, 89–90.

²⁸ <http://www.novinky.cz/specialy/dokumenty/184356-muj-17-listopad-vaclav-havel.html>, 2. 12. 2013

²⁹ RÝCHLÍK 2002, 71.

hnutí se stala velmi rychle jednou z nejdůležitějších politických sil v zemi a přijala roli mluvčích skutečných zájmů veřejnosti. Nejméně do voleb a nepochybně i po nich byly obě tyto iniciativy hlavním garantem nerušeného přechodu ke skutečné politické pluralitě, k demokracii a ke svobodě. Ve svém projevu na Staroměstském náměstí, ze dne 25. února 1990, Václav Havel mimo jiné zmínil: „*Občasné fórum i Veřejnost proti násilí usilují pouze o to, aby vedoucí roli měl skutečně ten, kdo ji v demokracii má mít, totiž lid.*“³⁰

Občanské fórum i Verejnosť proti násilii byla volná seskupení vedená převážně bývalým disidenty, kteří se stavěli zásadně proti všem pokusům o zavedení formálního členství nebo vnitřní hierarchie či disciplíny, jimiž se vyznačovali běžné politické strany. Zakladatel *Občanského fóra*, Václav Havel, tuto koncepci sdílel a hnutí dával přednost před politickou stranou.³¹

V neděli dne 19. listopadu 1989 v poledne přišel k Václavu Havlovi, kam přicházelo mnoho dalších lidí bez jakékoliv předchozí domluvy, také Alexandr Vondra. Všichni cítili, že je zapotřebí jednat. Mezi dalšími, kdo přišli k Václavu Havlovi, byl například i Jan Urban, Rudolf Battěk, Miloš Hájek z Obrody, Karel Štindl za Demokratickou iniciativu, ale i mnozí další. Celkem se u Václava Havla vystřídalo přibližně deset lidí s naprosto totožnou myšlenkou, že na novou situaci je třeba nově zareagovat. Podle všech, už také nastal čas spojit své síly. Alexandr Vondra, v rozhovoru s Karlem Hvíždálou, na tento den zavzpomínal takto:

*„S názvem ‚fórum‘ přišel, myslím, Jan Urban a to ‚občanské‘ k tomu dodal Václav Havel. Převážně se diskutovalo o tom, na kdy sezvat lidi, nakonec bylo rozhodnuto, že ihned. Václav Havel pozval i generálního tajemníka socialistů Jana Škodu, katolíci zařídili dr. Svobodu, představitele obdobného proudu mezi lidovci. V osm hodin večer se v Činoherním klubu, který ochotně nabídl své prostory, sešlo dobrých tři sta lidí.“*³²

Na tomto setkání bylo dne 19. listopadu 1989 ve 22 hodin ustanoveno *Občanské fórum*, které se stalo mluvčí československé veřejnosti, která byla stále kritičtější k politice tehdejšího československého vedení a která byla velmi hluboce otřesena brutálním masakrem pokojně manifestujících studentů. Práce *Občanského fóra* se účastnila Charta 77, Český helsinský výbor, Kruh nezávislé inteligence, Hnutí

³⁰ HAVEL 1999a, 80.

³¹ STEIN 2000, 81.

³² HVÍŽDALA 2000, 20–21.

za občanskou svobodu, Arforum, Obroda, nezávislí studenti, Československá demokratická iniciativa, Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, Nezávislé mírové sdružení, Otevřený dialog, československé centrum PEN klubu, někteří členové Československé strany socialistické, Československé strany lidové, církví, tvůrčích a jiných svazů, někteří bývalí i současní členové Komunistické strany Československa a mnozí další demokraticky smýšlející občané. *Občanské fórum* se cítilo být schopno ihned jednat se státním vedením o kritické situaci v naší zemi, vyjadřovat aktuální požadavky veřejnosti a jednat o jejich řešení.³³

Tomuto shromáždění byl jako námět přednesen text, jehož kostra vznikla na již zmíněné schůzce u Václava Havla dne 19. listopadu 1989. Tento text mimo jiné obsahoval známé požadavky na odstoupení nejvíce zkompromitovaných politiků. Po dlouhé a velice vyčerpávající diskusi byly požadavky přijaty a předložený text byl symbolicky podepsán přibližně dvaceti lidmi. Jednalo se především o zástupce všech opozičních demokratických a kulturních sil a směrů. Alexandr Vondra s Václavem Malým společně odnesli tento, již podepsaný, dokument do budovy ČVUT na Karlově náměstí, kde se ustavoval Koordinační vysokoškolský stávkový výbor. Alexandr Vondra na tuto událost v rozhovoru s Karlem Hvíždálou vzpomínal jako na nezapomenutelný zážitek:

„V jednu hodinu v noci nás přes temný dvůr školy tajně provázal jeden ze studentů. Všude šero, jen kdesi nahoře ve třetím patře svítilo jediné okno – symbolické světýlko uprostřed temnoty. Nahoře v učebně vládla bouřlivá atmosféra. Studenti dávali dohromady vlastní prohlášení a vážili v něm každé své slovo. Radikálové z uměleckých škol se přeli s umírněnými. Ve čtyři hodiny zvítězil kompromis a já se konečně na smrt unaven dostal do postele. Začala nová éra.“³⁴

1.5. Provolání Občanského fóra o jeho ustavení a jeho požadavcích

Občanské fórum chtělo začít jednáním, o těchto naléhavých a širokou veřejností stále otevřeněji formulovaných požadavcích, které by mělo být začátkem celospolečenské diskuse o budoucnosti Československa. Jednalo se o okamžité odstoupení všech členů předsednictva *Ústředního výboru Komunistické strany Československa* ze svých funkcí, kteří byli bezprostředně spojeni s přípravou intervence pěti států Varšavské smlouvy z roku 1968 a kteří byli odpovědní za mnohaletou devastaci všech oblastí

³³ DPD 1990, 47–48.

³⁴ HVÍŽDÁLA 2000, 20–21.

společenského života u nás. Jmenovitě se jednalo o Gustáva Husáka³⁵, Miloše Jakeše, Jana Fojtíka, Miroslava Zavadila, Karla Hofmanna a Aloise Indru. Politika těchto lidí, kteří po léta odmítali jakýkoli demokratický dialog se společností, zcela zákonitě vyústila do hrůzných událostí posledních dnů. Členové *Občanského fóra* dále požadovali okamžité odstoupení prvního tajemníka *Městského výboru Komunistické strany Československé* v Praze Miroslava Štěpána a federálního ministra vnitra Františka Kincla, kteří byli odpovědní za všechny zásahy, které policie v posledních měsících provedla proti pokojně manifestujícím občanům. Dalším bodem bylo ustavení komise, která by konkrétně vyšetřila tyto zásahy, zjistí jejich viníky a navrhne jejich okamžité potrestání. V této komisi museli být zastoupeni členové *Občanského fóra*. *Občanské fórum* dále požadovalo publikování tohoto svolání ve všech oficiálních československých sdělovacích prostředcích. Členové *Občanského fóra* se také domnívali, že vznik tohoto hnutí a práce odpovídala vůli 40 000 dosavadních signatářů petice *Několik vět*, a bylo otevřeno všem složkám a silám československé společnosti, kterým záleželo na tom, aby i naše země začala pokojným způsobem hledat cesty k demokratickému společenskému uspořádání, a tím i k hospodářské prosperitě. Za *Občanské fórum* se podepsali: Rudolf Battěk, Petr Čepek, Václav Havel, Milan Hruška, Milan Jelínek, Milan Kňažko, Lubomír Kopecký, Jiří Křížan, Václav Malý, Martin Mejstřík, Petr Oslzlý, Libor Pátý, Jana Petrová, Jan Ruml, Věněk Šilhán, Ondřej Trojan, Josef Vavroušek, Alexandr Vondra.³⁶

Občanské fórum se postavilo do čela masových protestních demonstrací a v několika dnech se stalo mluvčím veřejnosti dožadující se zásadních politických změn. Zaplněná náměstí a trvale rostoucí počet protestujících antikvovaly představu o postupné liberalizaci starého režimu. Nečekaně rychlá změna společenského klimatu tak zaskočila tehdejší režim i opozici. Na pořadu dne bylo najednou to, na co se před několika málo týdny málokdo odvažoval jen pomyslet a to předávání moci.³⁷

Jako odezva na tento vývoj v zemi, se ve dnech 24. a 26. listopadu 1989 konalo mimořádné zasedání *Ústředního výboru Komunistické strany Československa*,

³⁵ Gustáv Husák narozen 10. 1. 1913 Bratislava-Dúbravka, zemřel 18. 11. 1991 Bratislava. Již v 16 letech vstoupil do Komunistického svazu mládeže a v roce 1933, jako student bratislavské právnické fakulty, do KSČ. V 60. letech byl G. Husák jednou z hlavních osobností reformního proudu. Za pražského jara vystupoval jako stoupenec A. Dubčeka. V dubnu 1968 se stal místopředsedou vlády, o rok později 1969 se dostal do čela KSČ. V květnu 1975 se stal, se sovětským souhlasem, prezidentem republiky.

³⁶ DPD 1990, 47–48.

³⁷ SUK 2009, 24.

na kterém rezignovalo na své funkce celé tehdejší předsednictvo strany.³⁸ V neděli, dne 26. listopadu 1989, se v Modrém salonku Obecního domu sešla delegace vlády a Národní fronty vedená premiérem Ladislavem Adamcem s delegací *Občanského fóra*, vedenou Václavem Havlem.³⁹ Vzhledem k tomu, že *Občanské fórum* nemělo v úmyslu ujmout se moci, a proto rozehrálo mocenskou partii velice zdrženlivě, nepustilo se do smělé ofenzivy, naopak postupnými a velice opatrnými kroky reagovalo na chyby a ústup dezorientovaného a paralyzovaného protihráče.⁴⁰

Přestože byly hlavní požadavky *Občanského fóra* a *Verejnosti proti násilíu* totožné a týkaly se převážně demokratizace systému, dne 25. listopadu 1989 *Verejnost proti násilíu* na Slovensku uvedla požadavek na důslednou demokratizaci federace, tento požadavek však *Občanské fórum* nemělo. Přesto však obě celonárodní protikomunistická hnutí postupovala stále jednotně. Pád komunismu proto neznamenal násilné rozložení mnohonárodnostního státu, jako například v případě Svazu sovětských socialistických republik nebo Jugoslávie, ale společný postup při obnově demokracie.⁴¹

Dne 9. prosince 1989 jmenoval novou federální vládu, v jejím čele stanul Marián Čalfa a zástupci *Občanského fóra*, tehdejší prezident Gustáv Husák a zároveň své rozhodnutí, že odstoupí z funkce prezidenta. Dne 29. prosince 1989 byl Václav Havel jako kandidát *Občanského fóra* jednomyslně zvolen do úřadu prezidenta Československé socialistické republiky na přechodné dvouleté období.⁴²

1.6. Občanské fórum ve svobodných volbách 1990

Ve svobodných volbách, které se konaly ve dnech 8. a 9. června 1990, zvítězilo v České republice jednoznačně *Občanské fórum*, které získalo absolutní většinu hlasů, tedy 53,2 procent. Na Slovensku zvítězila *Verejnost proti násilíu*, získala 32,5 procent hlasů. Vzhledem k tomu, že *Verejnost proti násilíu* na Slovensku nezmohla s tak vysokým rozdílem jako *Občanské fórum* v České republice, tak nemohla sama společně s *Občanským fórem* podporovat federální vládu. *Verejnost proti násilíu* nutně potřebovala podporu poslanců *Kresťansko-demokratického hnutie*, které však odmítlo přímo vstoupit do federální vlády. Federální vláda tedy byla koalici *Občanského fóra* a *Verejnosti proti násilíu*, nicméně potřebovala podporu českých a slovenských

³⁸ CHRASTILOVÁ/MIKEŠ 2003, 7–8.

³⁹ BAUER 2012, 25.

⁴⁰ SUK 2009, 24.

⁴¹ RYCHLÍK 2002, 73.

⁴² BAUER 2012, 25–26.

centristicko-pravicových stran, tedy *Československé strany lidové*, *Křesťanskodemokratické strany* a *Křesťansko-demokratického hnutie*.⁴³ Dne 5. července 1990 byl Václav Havel v prvních svobodných volbách znovu zvolen prezidentem státu, tentokrát již přejmenovaným na Českou a Slovenskou Federativní Republiku.⁴⁴

Na podzim roku 1990 vytvořila část poslanců *Občanského fóra* ve Federálním shromáždění a v českém parlamentu skupinu *Demokratické pravice*, do jejíhož čela se postavil federální ministr financí Václav Klaus. Na tuto událost pravděpodobně zareagoval přibližně za dva měsíce Pavel Rychetský a zřídil *Liberální klub*. Vzhledem k tomu, že Václavu Havlovi, jako zakladateli *Občanského fóra*, velice záleželo na tom, aby *Občanské fórum* zůstalo politickým hnutím, svolal schůzku, na které se snažil dosáhnout kompromisu, tedy rozdělení *Občanského fóra* na dvě části. Jedna část by se stala organizovanou po vzoru politické strany, druhá by měla volnější strukturu, ale obě by vytvářeli společnou koalici až do voleb v roce 1992. Václav Klaus s tím však nesouhlasil a oznámil, že jediným možným řešením je standardní politický systém založený na existenci jasně definovaných politických stran. Na počátku roku 1991 většina ústředního sněmu *Občanského fóra*, po sporech ohledně struktury a politické orientace hnutí, podpořila výzvu Václava Klause a hnutí se přeměnilo v politickou stranu. Postupem času se zrodila tři rozdílná politická uskupení. *Občanská demokratická strana* (ODS) v čele s Václavem Klausem, *Občanské hnutí* (OH) s předsedou Jiřím Dienstbierem a *Občanská demokratická aliance* (ODA), v jejímž čele byl Jan Kalvoda. *Občanské fórum*, které vzniklo dne 19. listopadu 1989, jako protirežimní hnutí a jako odezva událostí spojených se studentskou demonstrací dne 17. listopadu 1989, se rozpadlo.⁴⁵

⁴³ RYCHLÍK 2002, 134–135.

⁴⁴ BAUER 2012, 26.

⁴⁵ STEIN 2000, 81–82.

2. Politický profil Václava Havla

Dne 5. října 1936 se v pražské měšťanské rodině narodil Václav Havel. Jeho otec, Václav Maria Havel (1897–1979), byl podnikatelem ve stavebnictví, jeho matka, Božena Havlová (1913–1970), byla dcerou diplomata Huga Vavrečky.⁴⁶ Své umělecké, organizační a intelektuální aktivity započal Václav Havel v letech 1953–1954. V těchto letech organizoval literární a politickou skupinu Šestatřicátníci, která byla nazvána podle roku narození jejích členů, jednalo se tedy o skupinu náctiletých, kteří však byli velmi ambiciózní v oblasti literatury, politiky a filosofie. Od počátku fungovala tato skupina nezávisle na tehdejších oficiálních kulturním dění. Ve svých dílech autoři nejvíce času věnovali diskusím o textech, které sami napsali a také tomu, čeho do dané chvíle docílili a jakým směrem se budou dále ubírat. Jedná se o první fázi přemýšlení o filosofických a náboženských otázkách Václava Havla. Šedesátá léta znamenala pro Václava Havla umělecký úspěch v roli autora divadelních her a také společenské angažmá v roli jednoho z nekomunistických hlavních představitelů liberalizačního hnutí, které vyústilo do Pražského jara⁴⁷ v roce 1968.⁴⁸

Po absolvování povinné vojenské služby nastoupil Václav Havel v roce 1960 do divadla Na zábradlí jako jevištní technik. Velice brzy se ovšem prosadil jako dramaturg a dne 3. prosince 1963 zde byla poprvé uvedena jeho první samostatná celovečerní hra Zahradní slavnost. V roce 1968 skončilo období Václava Havla v divadle Na zábradlí a po odchodu z divadla se stal umělcem bez trvalého angažmá. Do života Václava Havla čím dál častěji vstupovala politika. Jako pro většinu lidí v zemi byl i pro něj 21. srpen 1968, okupace Československa vojsky pěti států Varšavské smlouvy, zklamáním a velkou deziluzí. Choval se však velmi neohroženě, společně s hercem Janem Třískou vysílali v libereckém rozhlase několik dní proti okupaci. Upozornil na sebe také 10. června 1969, kdy se zúčastnil ustavujícího

⁴⁶ PUTNA 2011, 337. Hugo Vavrečka se narodil v roce 1880 ve Slezské Ostravě. Během studií psal články pro Lidové noviny, byl autorem četných vědeckých prací a patentů. Hugo Vavrečka byl výraznou českou osobností. Jeho učení a životní postoje silně ovlivnila tvorbu charakteru Václava Havla.

⁴⁷ Jednalo se o krátké období liberalizace v komunistickém Československu 1967–68, které akcelerovalo po zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa v lednu 1968. Ze strany socialistických zemí však proti tomuto procesu sílil tlak, který měl vést ke vzniku tzv. socialismu s lidskou tváří. Vše vyvrcholilo v noci z 20. na 21. srpna 1968 nelegální vojenskou okupací Československé socialistické republiky armádami Varšavské smlouvy.

⁴⁸ PUTNA 2011, 75–98.

sjezdu Svazu českých spisovatelů a přednesl zde svůj diskusní příspěvek, který byl zaměřen proti politickým poměrům v zemi.⁴⁹

Po srpnové okupaci Československa v roce 1968 došlo k zásadnímu historickému obratu v životě celé společnosti. Vedle mnoha dalších byl i Václav Havel vyloučen ze všech oficiálních organizací a jako vyloučený měl být také odsunut na okraj a zapomenut. Prohibiční a perzekuční politika konsolidované komunistické strany přispěla k vytvoření disidentského společenství, které Václava Havla začalo postupem času respektovat jako jednu ze svých tvůrčích a vůdčích osobností. Pod tíhou skutečnosti, které musel Václav Havel čelit, změnil své dosavadní postavení a učinil tak s odhodláním a úsilím sobě vlastní. Václav Havel, známý dramatik a spisovatel, přenesl část svého zájmu do oblasti politického myšlení a stál u zrodu jedinečné disidentské ideologie.⁵⁰ V rozhovoru s Karlem Hvižd'alou se Václav Havel zamýšlel nad skutečností, kdy doopravdy vstoupil do politiky a jeho stanovisko znělo takto:

„Nemyslím si, že v mém životě lze najít jakýkoli zřetelný předěl mezi dobou, kdy jsem se nevěnoval politice, a dobou, kdy jsem se jí věnoval. V jakési míře jsem se politikou či veřejnými věcmi zabýval vlastně vždycky a v jakési míře jsem vždycky – i jako „pouhý“ spisovatel – byl politický úkazem. V totalitních poměrech to tak chodí, že politikou je vlastně všechno, třeba i rockový koncert. Rozdíly byly samozřejmě v druhu či zřetelnosti politického dopadu toho, co jsem dělal: jinak tomu bylo v letech šedesátých a jinak v letech osmdesátých. Jediným skutečně zlomovým okamžikem z tohoto hlediska v mém životě bylo, když jsem se v listopadu 1989 rozhodl, že přijmu prezidentskou kandidaturu. Tehdy začínalo jít o politickou funkci se vším, co to obnáší.“⁵¹

Členové československé antitotalitní opozice, především v Chartě 77, zastávali nejrůznější zaměření. Všichni spolu zajisté debatovali, často velice ohnivě, ale bylo obdivuhodné, že společný nepřítel a společný antitotalitní program, který byl založen na podstatě lidských práv, přispěl k tomu, že v podstatných věcech spolu všichni souhlasili. Politické diskuse tedy nikdy mezi jejich účastníky nepodnítily nějaký odpor, nepřátelství nebo dokonce nezbytnost společně bojovat.⁵²

Od vzniku Charty 77 patřil Václav Havel k význačným a velice známým východoevropským disidentům. Jeho velikost přesahovala profesní a lokální hranice.

⁴⁹ FORMÁČKOVÁ 2012, 57–58.

⁵⁰ SUK 2009, 81.

⁵¹ HAVEL 2006, 10.

⁵² HAVEL 2006, 19.

Václav Havel působil mimo jiné v disidentské komunitě, ale současně ji vždy nějak přesahoval. Velice pozorně si střežil svou těžce získávanou svobodu a nezávislost. Stal se mužem dialogu, prostředníkem dorozumění, hledal východiska v názorových nedorozuměních. V bilancování, k němuž se Václav Havel uchýlil po svém nejdelším pobytu ve vězení v letech 1979–1983, byla patrná určitá životní vyzrálost, názorová vyhraněnost a přesvědčení o správnosti dosavadního směřování. Nadcházející období historických změn postavilo Václava Havla před nové úkoly.⁵³

Československé poměry se měnily podstatně pomaleji, než jak tomu bylo v jiných zemích sovětského bloku. Jedním z hlavních důvodů byla především okupace naší země Varšavskou smlouvou v roce 1968, která měla za následek vytvoření jednoho z nejrepressivnějších a nejkonzervativnějších komunistických režimů. Zatímco v jiných zemích, v 70. a 80. letech 20. století, se dávno konaly různé reformy a vanul svobodnější vítr, u nás se bezcitně zavíralo. Občané našeho státu byli zdemoralizováni, nikdo už ničemu nedůvěřoval, každý měl jen obavy. O revoluci, která přišla v listopadu 1989, Václav Havel řekl: „*Naše revoluce sice přišla jako jedna z posledních, ale zato proběhla rychleji než jiné a svým způsobem byla i radikálnější. Československo bylo také první zemí v celém sovětském bloku, kde se hlavou státu stal skutečný a celoživotní nekomunista, navíc ještě před několika dny přední disident.*“⁵⁴

2.1. Vstup Václava Havla do politiky

Od konce 60. let 20. století Václav Havel aktivně vystupoval proti starému režimu. Do té doby se angažoval především jako spisovatel. Mimo jiné vystoupil na politickém mítinku, napsal dopis Alexandru Dubčekovi, společně s Ludvíkem Vaculíkem⁵⁵ byl Václav Havel autorem petice Deset bodů, v níž odmítali politiku tzv. normalizace. Tato petice byla adresovaná vládě ČSSR a ústřednímu výboru KSČ, jak autoři, tak signatáři byli perzekuováni a soudně stíháni.⁵⁶ Přestože byl neustále pronásledován,

⁵³ SUK 2009, 81.

⁵⁴ HAVEL 2006, 39.

⁵⁵ Ludvík Vaculík se narodil v roce 1926 v Brumově. Absolvoval Vysokou školu politickou a sociální v Praze. Po návratu z vojenské služby se Ludvík Vaculík stal redaktorem Rudého práva, později pracoval v rozhlasu a v Lidových novinách. Jako přesvědčený komunist, byl brzy rozčarován z toho, jak komunistický režim zneužil idealismus svých příznivců. Jeho kritický postoj vyvrcholil v roce 1967 na IV. sjezdu spisovatelů, kde pronesl kritický projev o poválečném vývoji Československa. Za to byl následně vyloučen ze strany. V 70. a 80. letech byl představitel kulturní a politické opozice.

⁵⁶ <http://www.vaclavhavel-library.org/cs/vaclav-havel/zivotopis/1969-1976>, 17. 4. 2014.

stal se Václav Havel spoluzakladatelem a později také mluvčím Charty 77. Za tuto činnost byl však uvězněn na pět měsíců.⁵⁷

Vstoupit do nějaké politické strany si nedovedl představit, natož v ní začít pracovat. Podle Václava Havla bylo od nástupu Husákova vedení v roce 1969 nejdůležitější politickou událostí právě vystoupení Charty 77.⁵⁸ Ve svobodných médiích se značného prostoru dostávalo Václavu Havlovi a aktivitám či iniciativám spojených právě s jeho jménem. Jeho slova byla slyšena jako komentáře svobodného pozorovatele, nikoli jako politická výzva, což odpovídalo přesně tomu, jaké místo sám sobě v opozičním společenství určil. Nadále si střežil svou nezávislost i nadstranickost, nabízel se jako zprostředkovatel porozumění a poskytoval svou komunikační dovednost. V zahraničních sdělovacích prostředcích, které se v roce 1989 Václava Havla rozhodly podporovat, z něj vytvořily prvořadou politickou osobnost dříve, než on sám do reálné politiky vůbec vstoupil. Václav Havel se postupem času stal morální autoritou, která dlouhá léta vzdorovala totalitnímu režimu, a přesto si dokázal zachovat svou nezávislost. Po studentské demonstraci, která se konala dne 17. listopadu 1989 v Praze, se Václav Havel začal velice aktivně zapojovat do opozičního dění, které vyústilo v založení *Občanského fóra*, dne 19. listopadu 1989 v Činoherním klubu a Václav Havel se stal jednou z jeho vůdčích postav.⁵⁹ V roce 2005 to Václav Havel zhodnotil následujícími slovy: „*Když jsem se náhle ocitl v politické funkci, vůbec jsem si nemusel vymýšlet nějaké politické ideály či cíle, stačilo jen aplikovat to, co jsem si myslel celý život.*“⁶⁰ Myslím si, že bylo velice důležité, že byl Václav Havel sám sebou a nemusel se kvůli politické funkci nějak přetvařovat, pouze své názory, které měl jako soukromá osoba, mohl díky svému novému postavení sdělovat široké veřejnosti.

2.2. Volba prezidenta

V mnoha komunistických zemích přijímali politické funkce vědci, umělci nebo žurnalisté. Nikde neexistoval předem kompletně připravený a zformovaný náhradní politický celek.⁶¹

Kandidaturu Václava Havla, o níž rozhodlo užší vedení *Občanského fóra* dne 5. prosince 1989, podpořilo bez většího zaváhání také slovenské demokratické

⁵⁷ <http://www.vaclavhavel-library.org/cs/vaclav-havel/zivotopis/1977-1988>, 17. 4. 2014.

⁵⁸ BAUER 2012, 42–43.

⁵⁹ SUK 2009, 90–91.

⁶⁰ HAVEL 2006, 46.

⁶¹ HAVEL 2006, 48.

politické hnutí *Verejnost' proti násiliu*. Alexandera Dubčeka,⁶² dalšího kandidáta na prezidenta, považovalo toto hnutí stejně jako *Občanské fórum* spíše za politickou legendu, než za představitele reálné politiky. Dne 8. prosince 1989 podpořilo Havlovu kandidaturu na úřad prezidenta třicet jedna z třiceti sedmi členů *Koordinačního centra Občanského fóra*. Šest zbývajících se zdrželo hlasování, nikoli však kvůli osobě kandidáta, ale z důvodů nevhodného načasování volební kampaně. Kandidatura Václava Havla na funkci prezidenta republiky byla oficiálně zveřejněna dne 10. prosince 1989⁶³ na posledním velkém shromáždění na Václavském náměstí a byla doprovázena nadšeným souhlasem všech přítomných občanů.⁶⁴

Zpočátku Václav Havel považoval svou kandidaturu na funkci prezidenta republiky za absurdní žert. V průběhu celého života byl v rozporu s mocí, nikdy si nepřál zastávat nějakou politickou funkci a vždy si zakládal na své bezvýhradné nezávislosti.⁶⁵ Ke své kandidatuře se Václav Havel vyjádřil takto: „*Já samozřejmě prezident být nechci. Ale pakliže se situace vyhrotí tak, že v zájmu vlasti bude, abych jím na krátkou chvíli byl, jsem schopen jím být. Protože jsem vždy zájmy vlasti nadřazoval na zájmy osobní, jinak bych býval nebýval ve vězení a tak dále.*“⁶⁶

Postupem času však Václav Havel projevil překvapivé odhodlání k uchopení moci a pochopitelné bylo, že chtěl být v nejvyšší státní funkci obklopen lidmi z prostředí české i slovenské opozice.⁶⁷ Hned v prvním bodě provolání *Občanského fóra*, ze dne 19. listopadu 1989, se objevil požadavek na odchod Gustáva Husáka z politiky. Gustáv Husák, tehdejší prezident Československé socialistické republiky, měl abdikovat nejpozději do 10. prosince 1989, Dne lidských práv. Ještě předtím však měl vyhlásit amnestii pro politické vězně a jmenovat novou vládu. Dne 10. prosince 1989 skutečně Gustáv Husák jmenoval novou federální vládu pod Čalfovým⁶⁸ předsednictvím, vyhlásil

⁶² Alexander Dubček byl jedním z hlavních představitelů reformního proudu v KSČ v 60. letech, byl vůdčí osobností a symbolem Pražského jara 1968, postavil se proti sovětské invazi do Československa a odsoudil ji jako okupaci. Následně byl odvečen do SSSR, kde se ve dnech 23. až 26. 8. 1968 účastnil kremelských jednání mezi československou a sovětskou stranickou a státní reprezentací a dne 26. 8. 1968 pod nátlakem spolupodepsal tzv. moskevský protokol o dočasném pobytu sovětských vojsk na československém území a o normalizaci poměrů v Československu.

⁶³ RYCHLÍK 2002, 82–83.

⁶⁴ MĚCHÝŘ 1999, 99.

⁶⁵ BAUER 2012, 46.

⁶⁶ SUK 2009, 197.

⁶⁷ SUK 2009, 134–135.

⁶⁸ Na přelomu listopadu a prosince 1989 se Marián Čalfa aktivně účastnil jednání mezi představiteli federální vlády a oficiálních politických struktur na jedné straně a opozičních sil na druhé straně. Zasloužil se o dosažení jejich vzájemné dohody a posléze byl pověřen sestavením "vlády národního porozumění". Od 10. 12. 1989 do 2. 7. 1992 byl předsedou vlády ČSSR, resp. ČSFR. Od 1964 do ledna 1990 byl členem KSČ, 1990–1991 byl členem hnutí *Verejnost' proti násiliu* (VPN).

amnestii pro politické vězně a poté Gustáv Husák⁶⁹ abdikoval z funkce prezidenta Československé socialistické republiky.⁷⁰ Vzhledem k tomu, že byl Václav Havel trestaným člověkem, v květnu 1989 mu komunistická justice v politickém procesu uložila podmíněný trest, udělil mu premiér Marián Čalfa z titulu prezidenta republiky, jehož pravomoci mu po Husákově abdikaci připadly, milost, která byla nezbytná k tomu, aby mohl Václav Havel kandidovat na funkci prezidenta republiky.⁷¹

2.3. Prezident Václav Havel

Jako kandidát Občanského fóra byl Václav Havel, v pátek dne 29. prosince 1989, ve věku 53 let, zvolen zákonodárci Federálního shromáždění prezidentem Československé socialistické republiky. Volili ho komunisté, které k zvednutí ruky přesvědčil zejména premiér Marián Čalfa, slovenský právník a komunistický funkcionář, muž, který se stal mostem mezi minulými a budoucími politiky.⁷² Volba prezidenta republiky se konala ve Vladislavském sále Pražského hradu, Václav Havel se téhož dne ujal funkce složením slibu.⁷³

Václav Havel snil o samostatné, svobodné, demokratické a hospodářsky prosperující republice, která bude zároveň sociálně spravedlivá, zkrátka lidská, která slouží člověku.⁷⁴ Od časů T. G. Masaryka se teprve až Václav Havel stal československým, respektive českým prezidentem skutečně světového věhlasu. Již v 60. letech 20. století dosáhl určitého věhlasu jako dramatik, jeho zahraniční pověst však mimořádně vzrostla až po vystoupení Charty 77.⁷⁵ K fungování demokratického systému měl Václav Havel jisté výhrady, měl určitou nedůvěru k politickým stranám⁷⁶ a sám sebe stavěl nad tyto strany. Jako prezidentovi mu vyhovovalo Občanské fórum jako spontánně vzniklé hnutí občanů, tedy občanská iniciativa, a velmi nelibě nesl, když se později Občanské fórum rozpadlo a na jeho troskách se zformovala Občanská demokratická strana a Občanské

⁶⁹ Po odchodu G. Husáka z funkce prezidenta republiky, mu bylo dne 21. 12. 1989 pozastaveno členství v KSČ a dne 17. 2. 1990 byl z této strany vyloučen a následně odešel do ústraní. Zemřel dne 18. 11. 1991 v Bratislavě.

⁷⁰ RYCHLÍK 2002, 81.

⁷¹ SUK 2009, 226.

⁷² FORMÁČKOVÁ 2012, 83–84.

⁷³ CHRASTILOVÁ/MIKEŠ 2003, 3.

⁷⁴ HAVEL 1999a, 19.

⁷⁵ BAUER 2012, 62.

⁷⁶ V rozhovoru s Karlem Hvižd'alou z roku 2006 Václav Havel uvedl, že během svého pobytu v prezidentské funkci své názory zpřesnil a zjemnil. Politické strany jsou jedním z důležitých nástrojů demokratické politiky, nikoli jejím vyvrcholením či smyslem. Neměly by být důležitější než vláda nebo parlament, neměly by jim být nadřazeny, měly by jim naopak sloužit. Více viz HAVEL 2006.

hnutí.⁷⁷ Podle Václava Havla by se politické strany neměly podílet na moci, protože to vždy vede k její anonymizaci, měly by fungovat pouze jako základna pro růst nezávislých osobností. Pouze osobní nasazení a konkrétní odpovědnost vysvobodí člověka z manipulace všech velkých organizací.⁷⁸ Ve svém novoročním projevu, který Václav Havel pronesl v pondělí dne 1. ledna 1990, prezident mimo jiné prohlásil:

„Před třemi dny jsem se stal z vaší vůle, tlumočené poslanci Federálního shromáždění, prezidentem této republiky. Očekáváte tedy právem, že se zmíním o úkolech, které před sebou jako váš prezident vidím.

Prvním z nich je využít všech svých pravomocí i svého vlivu k tomu, abychom brzy a důstojně předstoupili všichni před volební urny ve svobodných volbách a aby naše cesta k tomuto historickému mezníku byla slušná a pokojná.

Mým druhým úkolem je bdít nad tím, abychom k těmto volbám přistoupili jako dva skutečně svéprávné národy, které navzájem ctí své zájmy, národní svébytnost, náboženské tradice i své symboly. Jako Čech v prezidentském úřadu, který složil slib do rukou významného a sobě blízkého Slováka (A. Dubčeka), cítím po různých trpkých zkušenostech, které měli Slováci v minulosti, zvláštní povinnost bdít nad tím, aby byly respektovány všechny zájmy slovenského národa a aby mu nebyl v budoucnosti uzavřen přístup k žádné státní funkci, včetně té nejvyšší.

Za třetí úkol považuji podporu všeho, co povede k lepšímu postavení dětí, starých lidí, žen, nemocných, těžce pracujících, příslušníků národních menšin a vůbec všech občanů, kteří jsou na tom z jakýchkoli důvodů hůře než ostatní. Žádné lepší potraviny či nemocnice už nesmějí být výsadu mocných, ale musí být nabídnuty těm, kteří je nejvíc potřebují.“⁷⁹

Ke své amnestii, kterou Václav Havel udělil po svém novoročním projevu dne 1. ledna 1990, se v rozhovoru s Karlem Hvižd'alou později vyjádřil takto:

„Amnestie mi je vytýkána, ale nikdo není schopen vysvětlit, proč byla špatná. Ano, byla opravdu velkorysá. Bylo ale třeba dát jasně najevo, že se zásadně mění poměry a že se chceme rozejít i se vším pokleslým, čím se vyznačovala komunistická justice. Tato amnestie byla samozřejmě připravována odborníky. Každá milost

⁷⁷ BAUER 2012, 58.

⁷⁸ SUK 2009, 66–67.

⁷⁹ HAVEL 1999a, 16–17.

je ze své podstaty kontroverzní, protože ji udělujete někomu, kdo něco provedl a lze ji tudíž kritizovat.“⁸⁰

2.4. Tzv. Pomlčková válka⁸¹

Dne 23. ledna 1990 se konala 22. společná schůze Federálního shromáždění, jejímž prvním bodem na programu bylo projednání návrhu ústavního zákona o rekonstrukci zastupitelských sborů. Smyslem bylo odstranit bez voleb komunistickou většinu a prosadit do Federálního shromáždění a národních rad větší počet poslanců za *Občanské fórum* a *Verejnost' proti násiliu*. Předpokládalo se, že projednávání ústavního zákona nenarazí na větší obtíže, protože výsledek byl předem domluven. Ovšem část slovenských komunistických poslanců se postavila proti prosazení zákona, tři poslanci hlasovali proti a dvacet dva poslanců se zdrželo hlasování. Vzhledem k tomu, že zákon prošel ve Sněmovně lidu, bylo nařízeno takzvané dohodovací jednání, tedy pokus výboru poslanců obou sněmoven o nalezení shodného stanoviska. Musel se tedy utvořit dohodovací výbor. Ještě před hlasováním o složení komisí, bylo doporučeno, aby se sešly Kluby politických stran a do těchto komisí obou sněmoven delegovaly své zástupce. Na základě jednání v poslaneckých klubech, byl předložen návrh na složení dohodovací skupiny. Poté se znovu hlasovalo ve Sněmovně národů a zákon o odvolávání poslanců zastupitelských sborů a volbě nových poslanců národních výborů byl schválen.⁸² Na základě tohoto zákona bylo možno odvolat a doplnit poslance obou komor Federálního shromáždění, obou národních rad i národních výborů všech stupňů. Federální shromáždění schválilo také opatření předsednictva o politických stranách, čímž byl obnoven politický pluralismus⁸³ v Československu.⁸⁴

Prezident republiky, jako vůdčí osobnost polistopadových změn svými iniciativními návrhy významně přispíval k novému formování identity současného státu. Měl snahu

⁸⁰ HAVEL 2006, 69.

⁸¹ Dnes již legendární "pomlčková válka" vedla 29. března 1990 ke schválení názvu Československá federativní republika. Tento název však vydržel pouze necelý měsíc - poslanci později odhlasovali variantu Česká a Slovenská Federativní Republika. Tehdy se možná zdálo, že název vše vyřešil, nicméně vzájemné neshody Čechů a Slováků měly mnohem hlubší kořeny. Koncem roku 1992 se federace rozpadla.

⁸² <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/022schuz/s022001.htm>, 25. 3. 2014.

⁸³ Možnost svobodně zakládat jakékoli společenské organizace včetně politických stran.

⁸⁴ RYCHLÍK 2002, 113.

navázat na tradice první republiky⁸⁵, což se ještě více projevilo v následujícím období.⁸⁶ Na této společné schůzi Federálního shromáždění, konané dne 23. ledna 1990, využil prezident Václav Havel svého práva zákonodárné iniciativy a ve svém prvním projevu před Federálním shromážděním, navrhl několik změn. Mimo jiné podal návrh na změnu státních symbolů, názvu armády a názvu státu. Doporučil vypustit z názvu republiky slovo *socialistická*. V tomto projevu, ve kterém vyložil své důvody, které ho vedly k předkládaným návrhům, a zdůraznil potřebu toho, aby se demokratické změny ve společnosti projeví i do vnějších znaků suverénního státu,⁸⁷ Václav Havel řekl:

„Charakteristika momentálního společenského, sociálního a hospodářského uspořádání nemá prostě co dělat v názvech států. Ideologie jakékoli názorové skupiny, ať už většinové či menšinové, nepatří do názvu státu, který chce být skutečně demokratický, protože je tím automaticky zvýhodňována jedna skupina občanů proti skupinám jiným.“ K podobě státního znaku se Václav Havel vyjádřil takto: *„Současný československý státní znak je, jak se všichni odborníci shodují, heraldickým nesmyslem. Aniž by k tomu potřebovala heraldické vzdělání, většina lidí ví, že tento znak je umělý a ošklivý (...) Rozhodl jsem se navrhnout vám řešení. Česká republika, bude-li se tak z vašeho rozhodnutí jmenovat, by jako svůj znak užívala tradičního českého dvouocasého lva s korunkou. Všechny instituce, ať už zákonodárné, výkonné či soudní, které spadají pod Českou republiku, by tento znak užívaly tak, jak předepisuje zákon či jak to vyplývá z vžitě praxe. Slovenská republika by užívala tradiční slovenský znak, totiž tři vrchy s dvojitým křížem vztyčeným na prostředním z nich.“*

Velký státní znak měl být znakem Československé republiky a užívaly by ho pouze federální instituce, včetně Československé armády, dále by také reprezentoval Československou republiku v zahraničí. Velký státní znak se měl skládat ze dvou štítů, předního a zadního. Na předním štítu by byla umístěna Moravská orlice, zadní štít měl být čtvrcený do čtyř polí, v nichž by byly dvojmo a střídavě oba národní znaky. Velký znak federace se měl nacházet také na standartě prezidenta republiky a pod ním heslo *Pravda vítězí*.⁸⁸

⁸⁵ Období první republiky se datuje mezi léty 1918–1938, od vzniku Československého státu 28. 10. 1918 až do Mnichovské dohody, konané dne 29. září 1939. Jednalo se o demokratickou republiku. Prvním prezidentem byl v polovině listopadu 1918 zvolen Tomáš G. Masaryk.

⁸⁶ CHRASTILOVÁ/MIKEŠ 2003, 10.

⁸⁷ CHRASTILOVÁ/MIKEŠ 2003, 11.

⁸⁸ HAVEL 1999a, 35–39.

Podle Zdeňka Jičínského,⁸⁹ místopředsedy Federálního shromáždění, Václav Havel předpokládal, že všechny tři návrhy budou okamžitě schváleny.⁹⁰ Vzhledem k tomu, že prezident Václav Havel spojil návrh na změnu názvu státu se změnou státního znaku, tak jednak otevřel v té době na Slovensku velmi citlivou otázku, jednak sám zapříčinil odložení celého návrhu. Zákon o státním znaku totiž Federální shromáždění nemohlo přijmout, dokud národní rady nepřijaly zákony o státních znacích republik a nevyjádřily se k návrhu znaku federace.⁹¹ Nicméně v okamžiku, kdy se rozhodnutí parlamentu oddálilo, tak se nový název státu stal velice populárním předmětem diskuse v tisku, který ho posuzoval v kontextu česko-slovenských vztahů, i v celé společnosti.⁹² Prakticky ihned po přednesení návrhů se o celé záležitosti rozpoutala veřejná diskuse. Česká veřejnost chápala věc jako víceméně formální. Obyvatelstvo Moravy přijalo návrh nového státního znaku se sympatií, jinak však nikdo návrhům nepřikládal větší důležitost. Zcela jinak se situace vyvíjela na Slovensku, kde odborníci postřehli, že navrhovaný státní znak nerespektuje státoprávní uspořádání Československa. Moravská orlice, která se podle návrhu nacházela na státním znaku totiž, buď povýšila Moravu na třetí subjekt federace, nebo snížila Slovensko na provincii.⁹³ Postupem času začínaly sílit hlasy požadující větší zviditelnění Slovenska v rámci federace, šlo především o skutečnost, jak v názvu státu vyjádřit, že v něm žijí dva rovnoprávné národy Češi a Slováci.⁹⁴

Mezi parlamentem a prezidentem republiky vznikl konflikt, který vygradoval poté, co Václav Havel ve veřejném vystoupení na Staroměstském náměstí konaném dne 25. února 1990, u příležitosti výročí komunistického převratu, znovu kritizoval Federální shromáždění.⁹⁵ V tomto projevu mimo jiné zaznělo: „*Z důvodů, které mi nejsou jasné, dodnes Federální shromáždění nerozhodlo o mém návrhu*

⁸⁹ Zdeněk Jičínský nar. 26. 2. 1929 v Ostřešanech u Pardubic. V roce 1952 absolvoval Právnickou fakultu UK, kde později přednášel a rovněž působil ve funkci proděkana. V roce 1968 byl členem Vládní odborné komise pro přípravu federalizace. Od července 1968 do listopadu 1969 byl poslancem a místopředsedou České národní rady. Necelý rok byl členem Sněmovny národů. V roce 1970 byl vyloučen z KSČ. Poté působil jako podnikový právník. Po podpisu Charty 77 byl donucen odejít z Právnické fakulty UK i z veřejného života. V roce 1989 byl členem Federálního shromáždění, kde působil jako místopředseda FS. Působil v Občanském hnutí, od roku 1992 je členem ČSSD. Od roku 1996 do roku 2010 byl poslancem Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. V rámci Sněmovny se zaměřoval na problematiku ústavní legislativy. Je autorem několika odborných publikací jako například: Ústava České republiky v politické praxi, Charta 77 a právní stát, Právní myšlení v 60. letech a za normalizace.

⁹⁰ STEIN 2000, 61.

⁹¹ RYCHLÍK 2002, 112.

⁹² STEIN 2000, 61.

⁹³ RYCHLÍK 2002, 113.

⁹⁴ CHRASTILOVÁ/MIKEŠ 2003, 11–12.

⁹⁵ RYCHLÍK 2002, 116.

*vypustit z názvu našeho státu jedno slůvko, které tam nikdo nechce mít. V Rumunsku to trvalo jeden den.*⁹⁶

Dne 1. března 1990 byl Slovenskou národní radou bez problémů schválen ústavní zákon, kterým byl název Slovenska změněn ze *Slovenská socialistická republika* na *Slovenská republika*. Současně byl přijat tradiční slovenský státní znak (dvojkříž na trojvrší) a historická bílo-modro-červená vlajka. Pokud jde o název a symboly federálního státu, Slovenská národní rada podpořila návrh, podle něhož měl název státu znít *Federácia Česko-Slovensko* a znak měl být půlený. Z čistě jazykových důvodů však vyslovil nesouhlas ředitel Jazykovědného ústavu Ján Kačala, který požadoval název *Česko-Slovenská republika* nebo *Česko-Slovenská federácia*. Slovenský požadavek byl v Čechách podle očekávání odmítnut a podle některých tento název, Česko-Slovensko, příliš připomínal období druhé republiky,⁹⁷ kdy výraz *Česko* připomínalo urážlivý německý termín *die Tschechei*.⁹⁸

Česká národní rada projednávala návrh změny názvu státu dne 6. března 1990 na své 23. schůzi a bez problémů schválila změnu názvu z *Česká socialistická republika* na *Česká republika*. Žádný z poslanců nehlasoval proti, pouze čtyři poslanci se zdrželi hlasování. Co se týká stanoviska ohledně názvu federace, dopadlo hlasování jednoznačně, pro název *Československá federativní republika* hlasovalo sto dvacet jedna poslanců, proti bylo třicet poslanců a třicet jedna poslanců se zdrželo hlasování.⁹⁹

2.5. 26. společná schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů

Dne 28. března 1990 se prezident Václav Havel obrátil na poslance Federálního shromáždění a vyzval je, aby následující den při projednávání návrhu přijali za název státu buď *Republika česko-slovenská* a nebo *Československá federativní republika*.¹⁰⁰ Dne 29. března 1990 projednávalo Federální shromáždění návrh ústavního zákona o změně názvu Československé socialistické republiky. Této schůze se zúčastnilo sto osmdesát poslanců Sněmovny lidu, šedesát devět poslanců Sněmovny národů zvolených v České republice a šedesát osm poslanců Sněmovny národů zvolených ve Slovenské

⁹⁶ HAVEL 1999a, 83.

⁹⁷ Období druhé republiky je časově vymezeno od 30. 9. 1938 (podepsání Mnichovské dohody) do 16. 3. 1939, kdy byl ustaven Protektorát Čechy a Morava.

⁹⁸ RYCHLÍK 2002, 115–116.

⁹⁹ RYCHLÍK 2002, 116.

¹⁰⁰ CHRASTILOVÁ/MIKEŠ 2003, 15.

republice.¹⁰¹ Slovenští poslanci se přikláněli k návrhu Republika česko-slovenská, tento název podle nich zrovnopravňuje oba národy, čeští poslanci však považovali pomlčku za zcela zbytečnou, která nijak neřeší zviditelnění Slovenska. Pro přijetí zákona bylo potřeba ve Sněmovně lidu sto sedmnáct poslanců, ve Sněmovně národů bylo třeba ze sedmdesáti čtyř poslanců zvolených v České republice čtyřicet čtyři poslanců a ve Sněmovně národů z poslanců zvolených ve Slovenské republice bylo třeba souhlasu čtyřiceti pěti poslanců. Nejprve se hlasovalo o změně názvu *Československá socialistická republika* na *Republika česko-slovenská*. Ve sněmovně lidu hlasovalo pro přijetí zákona padesát tři poslanců, proti bylo šedesát tři poslanců a čtyřicet poslanců se zdrželo hlasování. Sněmovna lidu tedy návrh neschválila. Následovalo hlasování poslanců Sněmovny národů zvolené ve Slovenské republice, kteří návrh schválili. Jako poslední hlasovali poslanci Sněmovny národů volené v České republice, návrh také neschválili. Ústavní návrh tedy nebyl schválen. Dále byl v diskusi uveden pozměňující návrh Klubu poslanců Strany slobody a Demokratické strany, který navrhl název *Česko-slovenská federativní republika*. Sněmovna lidu pozměňující návrh neschválila. Sněmovna národů složená z poslanců zvolených ve Slovenské republice návrh schválila a poslanci Sněmovny národů zvolení v České republice návrh neschválili. Pozměňovací návrh tedy schválen nebyl. Následovalo hlasování o změně názvu státu z *Československá socialistická republika* na *Československá federativní republika*. Ve Sněmovně lidu hlasovalo pro přijetí sto čtyřicet šest poslanců, devět poslanců hlasovalo proti a třináct se zdrželo hlasování. Sněmovna lidu tento návrh ústavního zákona schválila. Dále hlasovali poslanci Sněmovny národů zvolených v České republice. Šedesát tři poslanců hlasovalo pro, proti nebyl nikdo a jeden poslanec se zdržel hlasování. Poslanci Sněmovny národů zvolení v České republice návrh ústavního zákona schválili. Nakonec hlasovali poslanci Sněmovny národů zvolení ve Slovenské republice. Pro přijetí hlasovalo čtyřicet jedna poslanců, jedenáct hlasovalo proti a třináct poslanců se zdrželo hlasování. Poslanci zvolení do Sněmovny národů ve Slovenské republice návrh neschválili, ústavní zákon nebyl přijat. Na základně ústavního zákona o československé federaci byl ustaven dohodovací výbor.¹⁰² Jednání dohodovací komise se na chvíli zúčastnil prezident, který navržené stanovisko podpořil. Dohodovací komise navrhla, aby se v českém jazyce používal název *Československá federativní republika*, ve slovenštině zní *Česko-slovenská federatívna republika*. Názvy

¹⁰¹ <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026030.htm>, 26. 3. 2014.

¹⁰² <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026038.htm>, 26. 3. 2014.

státu v českém a slovenském jazyce byly rovnocenné. Proběhlo hlasování obou Sněmoven národu, protože Sněmovna lidu tento zákon již schválila. První hlasovali poslanci Sněmovny národů zvolení ve Slovenské republice, padesát devět poslanců hlasovalo pro, dva poslanci byli proti a tři poslanci se zdrželi hlasování. Poslanci Sněmovny národů zvolení ve Slovenské republice zákon schválili. Dále hlasovali poslanci Sněmovny národů zvolení v České republice, čtyřicet pět poslanců hlasovalo pro přijetí, pět hlasovalo proti a osm poslanců se zdrželo hlasování, zákon tedy schválili a tak byl přijat.¹⁰³

Po dalších vzrušených debatách se nakonec Federální shromáždění dne 9. dubna 1990 shodlo na názvu *Česká a Slovenská Federativní Republika* v českém jazyce a *Česká a Slovenská Federatívna Republika* ve slovenském jazyce s tím, že spojka „a“ je v obou jazycích souřadící a ani náznakem nevyjadřuje nějaké rozdělení.¹⁰⁴ Dne 20. dubna 1990 na 27. schůzi Federálního shromáždění byl tento název státu schválen. Ze sto šedesáti osmi přítomných poslanců ve Sněmovně lidu hlasovalo pro přijetí zákona sto čtyřicet tři poslanců, poslanci Sněmovny národů zvolení ve Slovenské republice zákon schválili jednomyslně, pro hlasovalo všech padesát sedm přítomných poslanců. Z padesáti sedmi přítomných poslanců Sněmovny národů zvolených v České republice hlasovalo pro přijetí čtyřicet čtyři.¹⁰⁵

Současně byl schválen ústavní zákon o novém státním znaku, který byl čtvrcený a skládal se z českého lva v prvním a třetím poli a slovenského dvojokříže na trojvrší v poli druhém a čtvrtém. Česky znějící státní heslo *Pravda vítězí* bylo nahrazeno jazykově neutrálním latinským *Veritas vincit*.¹⁰⁶ Václav Havel celé období takzvané pomlčkové války shrnul v roce 2006 takto:

„Ze všech politiků se náhle stali jazykovědci, historici a heraldici. Ta celá několikátýdenní, poněkud absurdní a pro zahraničí dost nepochopitelná příhoda je historicky zajímavá snad z jediného důvodu: názorově svědčí o tom, jak byli Slováci citliví na všechno, co nějak souviselo s jejich národní svébytností, a jak této zvláštní citlivosti Češi málo rozuměli.“¹⁰⁷

¹⁰³ <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026039.htm>, 26. 3. 2014.

¹⁰⁴ STEIN 2000, 62.

¹⁰⁵ <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/027schuz/s027035.htm>, 27. 3. 2014.

¹⁰⁶ VODIČKA 2003, 277.

¹⁰⁷ HAVEL 2006, 91.

2.6. Volby 1990

Ústavní zákon, který byl legalizován v lednu 1990, podstatně změnil koncepci voleb. Místo původního systému, kdy jeden poslanec zastupoval jeden region, byl zaveden princip poměrného zastoupení. Volič tedy dával svůj hlas politické straně, všem osobám uvedeným na kandidátní listině. Novým prvkem bylo ustanovení o preferencích, kdy bylo možné na kandidátní listině zakroužkovat jedno z uvedených jmen a udělit tak preferenční hlas.¹⁰⁸

Ve dnech 8. a 9. června 1990, za vysoké účasti voličů, se v České a Slovenské republice po dlouhých desetiletích neomezené vlády komunistické strany konaly svobodné volby. V českých zemích zvítězilo *Občanské fórum*, které získalo kolem padesáti procent hlasů, na Slovensku zvítězila *Verejnost proti násilíu* s necelými třiceti procenty. Komunistickou stranu volilo přibližně třináct procent občanů jak v České republice, tak na Slovensku. Do zákonodárných sborů dále usedly: *Křesťansko-demokratické hnutí* na Slovensku, *Slovenská národní strana*, *Maďarské křesťansko-demokratické hnutí* na Slovensku, *Demokratická strana*, *Strana zelených*, *Hnutí samosprávné demokracie*, *Společnost pro Moravu a Slezsko*, *Křesťansko-demokratická unie*.¹⁰⁹ Dne 26. června 1990 na schůzi Federálního shromáždění prezident Václav Havel prohlásil:

*„Jste prvním parlamentem po dlouhých desítiletích, který byl zvolen opravdu svobodně a který by měl být celým světem respektován jako legitimní představitel našeho lidu a tlumočnick jeho vůle. Jak jsem už nejednou řekl, musíme vlastně novu vybudovat náš stát. Demokracie je dílem člověka, který pochopil svá nezadatelná lidská práva i svou lidskou odpovědnost a který respektuje lidská práva a věří v lidskou odpovědnost svého bližního.“*¹¹⁰

Ve čtvrtek 5. července roku 1990 byl Václav Havel zvolen prezidentem České a Slovenské Federativní Republiky. Byl jediným kandidátem a tentokrát byl zvolen tajným hlasováním. Ve Sněmovně lidu získal ze sto třiceti devíti odevzdaných lístků sto čtrnáct hlasů. V české části Sněmovny národů ze sedmdesáti dvou hlasovacích lístků šedesát tři hlasů a ve slovenské části Sněmovny národů z padesáti sedmi odevzdaných lístků čtyřicet jedna hlasů. Václav Havel složil ve Vladislavském sále Pražského hradu slib, který potvrdil svým podpisem a ujal se funkce prezidenta republiky.

¹⁰⁸ MĚCHÝŘ 1999, 193–194.

¹⁰⁹ SUK 2009, 498.

¹¹⁰ HAVEL 1999a, 186–189.

Jak se ukázalo, zdejší poměry se začaly přibližovat těm v západní Evropě a prezidentský kandidát už neměl podporu sto procent voličů, jako tomu bylo v komunistických časech.¹¹¹ Během svého projevu, který prezident Václav Havel pronesl dne 26. července 1990 v Salcburku, mimo jiné pronesl:

„Těmito událostmi vyvrcholila jedna z nejdramatičtějších etap naší novodobé historie. Totiž doba revolučního boření totalitního stému, doba vzrušení, rychlého rozhodování a bezpočtu improvizací (...) Revoluce se všemi svými riziky je za námi a před námi se otevírá perspektiva klidného budování demokratického státu! Lze si představit šťastnější okamžik v životě země, která tak dlouho trpěla pod totalitním systémem?“¹¹²

2.7. Spor ohledně kompetenčního zákona

Dne 17. září 1990 vystoupil prezident Václav Havel před Federálním shromážděním, aby se pokusil uklidnit situaci vzniklou při rozdělování kompetencí mezi republikami a federací. Důsledkem toho byly dohady, nedorozumění, podezřívání a nechyběly také obavy o budoucnost společného federativního státu. Ve svém projevu se prezident zmínil o politické minulosti Slovenského státu, který neměl nikdy, kromě krátké a smutné periody tisoovského Slovenského státu, možnost uplatnit politicky ani státoprávně svou národní svébytnost. Zaměřil se na dva ústřední problémy a to na přesuny důležitých pravomocí z orgánů federace na orgány České a Slovenské republiky a na proces přípravy federální ústavy a dvou republikových ústav, které by nově spořádaly vztahy mezi českým a slovenským národem. V tomto projevu Václav Havel dále pronesl:

„Je-li pro slovenské ovzduší charakteristická určitá netrpělivost a zvýšená starost o to, aby touhy slovenského národa po svébytnosti nebyly znovu zklamány, pak pro české prostředí bylo příznačné, že se problémem přerozdělení kompetencí příliš netrápí, nikterak na ně nespíchá a spíš se jen podivuje netrpělivosti slovenské (...) Zpopulárnělo heslo, že silné republiky tvoří silnou federaci. Ano, zajisté. Ale to platí pouze za předpokladu, že pro to něco udělají, že i tento federativní svazek vezmou za svůj, identifikují se s ním, respektují ho jako společný

¹¹¹ <http://www.rozhlas.cz/prezident08/prezidentskevolby/zprava/427283>, 20. 3. 2014.

¹¹² HAVEL 1999a, 229–230.

výtvar, který je třeba pěstovat, kultivovat, dotvářet, zdokonalovat a který je třeba – v neposlední řadě – mít i trochu rád.“¹¹³

Z tohoto projevu byla zřejmá snaha Václava Havla o nalezení kompromisu přijatelného pro obě strany, tedy jak pro Českou republiku, tak i pro Slovenskou republiku. Očividné bylo, jak Václav Havel apeloval na důležitost snahy obou stran chtít se dohodnout, tedy pokud to bude potřeba polevit ze svých nároků a přijmout určitá opatření, aby bylo přijatelné dopracovat se ke shodě názorů.

Dne 5. listopadu 1990 se sešli premiéři české, slovenské i federální vlády za účelem dopracování společného návrhu novely ústavního zákona o československé federaci a přerozdělení kompetencí. Konečný návrh schválila česká i slovenská vláda, ale federální vláda pokládala za nutné některé body návrhu doplnit. Ve dnech 10. a 11. listopadu 1990 se konalo další jednání všech tří premiérů, ale nedospělo k žádnému závěru, účastníci se pouze dohodli na dalším setkání, které se konalo v Praze ve dnech 12. a 13. listopadu 1990 a kam se dostavil také prezident, který postupně vyjednával se všemi premiéry. Nakonec došlo mimo jiné k vyjasnění otázky výběru daní pro federální, český i slovenský rozpočet bez vzájemného propojení a k souhlasu, že Československo je jediným subjektem mezinárodního práva.¹¹⁴ Dne 10. prosince 1990 se dostavil na zasedání Federálního shromáždění prezident Václav Havel, kde ve svém projevu uvedl:

„Dospěl jsem totiž k názoru, že naše mladá demokracie a sama existence našeho státu začínají být ohroženy a naše nedávno nabytá nezávislost a svoboda podstupují svou zatím nejtěžší zkoušku. Náš stát není tentokrát ohrožen zvenčí, jako už tolikrát v minulosti, ale zevnitř: ohrožujeme ho sami svou malou politickou kulturou, nedostatkem demokratického vědomí a vzájemného porozumění, ohrožují ho naše vlastní nezkušenost i naše vlastní špatné vlastnosti. Náš první prezident napsal, že státy se udržují jen těmi ideály, z nichž se zrodily. Platí to i o naší mladé, křehké a nezkušené demokracii, platí to i o tom státě, který se už rok snažíme budovat.“¹¹⁵

Dne 12. prosince 1990 proběhlo ve Federálním shromáždění hlasování týkající se kompetenčního zákona. Sněmovna lidu návrh přijala, pro přijetí hlasovalo sto sedmáct poslanců, dále hlasovali poslanci Sněmovny národů zvolení ve Slovenské republice, pro přijetí zákona hlasovalo šedesát dva poslanců a v české části Sněmovny

¹¹³ HAVEL 1999a, 267–274.

¹¹⁴ RYCHLÍK 2002, 157–159.

¹¹⁵ HAVEL 1999a, 311–315.

národů, hlasovalo padesát osm poslanců pro přijetí návrhu. Federální shromáždění tak schválilo tento ústavní zákon.¹¹⁶ Dne 1. ledna 1991 nabyl kompetenční zákon účinnosti, nově rozdělil pravomoci mezi federální, české a slovenské orgány. Tento zákon mimo jiné také na přechodnou dobu uklidnil česko-slovenské vztahy, byl však pouze dočasným kompromisem. Česká strana pokládala zákon za maximum, ale pro slovenskou politiku to byl pouze první krok k dosažení volného česko-slovenského soustátí, v němž by Slovensko spojilo výhody vlastního státu s výhodami společného státu.¹¹⁷ Ve svém novoročním projevu, dne 1. ledna 1991 Václav Havel mimo jiné pronesl:

„Začali jsme tvořit skutečnou a životaschopnou federaci. První a pravděpodobně nejdramatičtější fáze této tvorby vyvrcholila nedávným přijetím ústavního zákona, který nově rozděluje pravomoci výkonné moci mezi naše dvě republiky a federaci. Řekl bych, že jsme uzavřeli rok příprav a tvorby předpokladů. Rok tvorby nového prostoru. V roce, do něhož dnes vstupujeme, začneme tento prostor naplňovat obsahem.“¹¹⁸

2.8. Smlouva mezi ČR a SR

Dne 23. dubna 1991 se stal novým předsedou vlády na Slovensku Ján Čarnogurský, který již před převzetí své funkce opakovaně navrhoval smlouvu mezi Českou a Slovenskou republikou. Tato smlouva měla mít trvalou platnost, změněna mohla být pouze novou smlouvou obou republik. Ján Čarnogurský smlouvu považoval za výraz suverenity Slovenska. Česká strana takovou smlouvu však odmítala uzavřít.¹¹⁹ Následovalo mnoho jednání, debat, sporných okamžiků a střetů, které vyústily dne 2. května 1991, kdy na tiskové konferenci předseda ústavní komise Slovenské národní rady Karol Plank oznámil, že se vztahy mezi oběma republikami musí zakládat na smlouvě mezi Čechy a Slováky, která se ale nebude opírat o mezinárodní právo. Cílem smlouvy bylo přerozdělit kompetence. Návrh omezoval pravomoci federálního prezidenta, stejně jako pravomoci parlamentu a měnil podmínky, za nichž lze vstoupit nebo vystoupit federace. Dne 10. května 1991 na setkání s prezidentem v Lánech nakonec česká strana s touto smlouvou souhlasila. Právní experti okamžitě začali

¹¹⁶ RYCHLÍK 2002, 166.

¹¹⁷ RYCHLÍK 2002, 167.

¹¹⁸ HAVEL 1999a, 324.

¹¹⁹ RYCHLÍK 2002, 175.

pracovat na textu smlouvy mezi Čechy a Slováky, která by potvrzovala vůli občanů obou republik žít ve společném federativním státě a obsahovala základní zásady jak státoprávní struktury, tak dělby působnosti.¹²⁰ Slovenská delegace navrženou dohodu nepřijala a navrhla závaznou smlouvu s platností ústavního zákona, s tím však nesouhlasila česká delegace. Následovala další jednání, která nicméně nepřinesla žádný výsledek.¹²¹

Na Slovensku se stále častěji mluvilo o takzvané „čisté ústavě“, tím se rozuměla možnost, že Slovenská národní rada přijme ústavu, která nebude respektovat ústavu federace ani názory českých partnerů. Počátkem července 1991 uveřejnil francouzský list *Liberation* výrok nového slovenského premiéra Jána Čarnogurského, ve kterém zaznělo: „(...) Slovensko chce do roku 2000 získat takové postavení, aby mohlo vstoupit do Evropského společenství jako zcela svrchovaný stát.“¹²²

Dne 17. listopadu 1991, v den druhého výročí listopadového převratu z roku 1989, pronesl prezident Václav Havel, prostřednictvím československé televize, projev k občanům České a Slovenské Federativní Republiky.¹²³ V tomto projevu, ve kterém Václav Havel žádal veřejnost, aby vyjádřila svou touhu žít v rozumně a spravedlivě uspořádaném prosperujícím státě, také pronesl:

„Rozhodl jsem se, že v nadcházejících dnech předložím Federálnímu shromáždění tyto návrhy: 1) Návrh novely ústavního zákona o referendu ... 2) Návrh novely ústavního zákona o československé federaci, který by stanovil, že nová federální ústava nebývá účinnosti až po ratifikaci národními radami, jak se na tom už shodly všechny hlavní politické síly. Dále jsem se rozhodl, že vyzvu federální vládu, aby v duchu svého nedávného vyhlášení a s přihlédnutím k dosavadním výsledkům jednání předsednictev národních rad urychleně vypracovala návrhy těch hlav budoucí federální ústavy, které se týkají pravomocí, struktury a činnosti výkonné moci. Jsem přesvědčen, že přijetí těchto návrhů může významně přispět k brzkému vyjasnění našeho budoucího státoprávního uspořádání a v případě, že se občané vysloví v referendu pro zachování společného státu, v což pevně věřím, i k přijetí nové federální ústavy do voleb.“¹²⁴

¹²⁰ STEIN 2000, 97–98.

¹²¹ RYCHLÍK 2002, 177.

¹²² MĚCHÝŘ 1991, 109.

¹²³ HAVEL 1999a, 760.

¹²⁴ HAVEL 1999a, 590–591.

Ve druhé polovině září 1991 se na politické scéně objevila zcela nová situace. Poprvé v dějinách společného státu se česká a slovenská veřejnost aktivně zapojila do kampaně pro zachování jednotného státu. Skupina kulturních pracovníků i politiků vydala *Výzvu občanům*, která vyzývala k jednotě a upozorňovala na skutečnost, že nacionalismus na Slovensku neodpovídá smýšlení většiny Slováků. Přestože zaznívaly i hlasy odpůrců společného státu, zdálo se, že jednota státu bude zachráněna.¹²⁵

Dne 21. listopadu 1991 se prezident Václav Havel sešel s předsednictvem Federálního shromáždění a vysvětlil důvody svého projevu ze dne 17. listopadu 1991. Podrobně své návrhy ústavních zákonů odůvodnil Václav Havel poslancům Federálního shromáždění dne 3. prosince 1991.¹²⁶ Dále poslancům prezident sdělil:

„Dnes už každý náš občan i kdekdo v zahraničí ví, že naše země se ocitá na pokraji hluboké státoprávní krize. V posledním roce jsem k vám z tohoto místa promlouval několikrát a všechny mé projevy se nesly v témž duchu: upozorňoval jsem vás, že nám taková krize hrozí, nedomluvíme-li se brzy o naší státní budoucnosti a nevybudujeme-li zároveň systém ústavních pojistek, které by nám umožnily čelit různým druhům nebezpečí, jež nám za daného nevyřešeného stavu mohou hrozit. Vědom si nutnosti přebudovat od základů a včas náš ústavní systém, odevzdal jsem vám už téměř před rokem jako podklad k další práci svůj návrh nové federální ústavy.“¹²⁷

Z tohoto projevu byla zřejmé, že Václav Havel už po několikáté naléhal na Federální shromáždění ohledně neodkladného vyřešení státoprávní krize. S vědomím, že vyřešení tohoto problému je zásadní, žádal Václav Havel ve svém projevu, který byl věnován druhému výročí listopadového převratu z roku 1989, veřejnost, aby se vyjádřila k tehdejší politické situaci.

Projednávání návrhů prezidenta republiky se protáhlo až do ledna roku 1992. Přesto však ani jeden z návrhů neprošel. Dne 28. ledna 1992 Federální shromáždění zamítlo i poslední návrh prezidenta Václava Havla, politický vývoj směřoval ke krizi.¹²⁸ Poslední jednání o smlouvě mezi Českou republikou a Slovenskou republikou se konalo

¹²⁵ MĚCHÝŘ 1991, 113–115.

¹²⁶ RYCHLÍK 2002, 182–183.

¹²⁷ HAVEL 1999a, 598–599.

¹²⁸ RYCHLÍK 2002, 183–184.

ve dnech 3. až 8. února 1992 v Milovech, smlouva však mezi národními radami podepsána nebyla.¹²⁹

2.9. Předvolební události a zprávy v dobovém tisku

Federální shromáždění vyhlásilo dne 3. března 1992 druhé svobodné volby v postkomunistickém Československu, které se konaly ve dnech 5. a 6. června 1992. Předvolební kampaň byla velice napjatá. V České republice se favoritem stala *Občanská demokratická strana*¹³⁰ v čele s Václavem Klausem¹³¹, se kterou se spojila *Křesťanskodemokratická strana*. Koalice ODS/KDS šla do voleb s programem završení ekonomické reformy a konečného přechodu k demokratické kapitalistické společnosti.¹³² Na Slovensku bylo od počátku kampaně favoritem *Hnutie za demokratické Slovensko* s Vladimírem Mečiarom.¹³³ Vladimír Mečiar v březnu 1992 zveřejnil své kroky, které by následovaly po jeho případném vítězství: 1) vyhlášení svrchovanosti Slovenska, 2) přijetí ústavy, která ustanoví i post slovenského prezidenta, 3) získání mezinárodněprávní subjektivity Slovenska, 4) referendum o samostatnosti Slovenské republiky a o nové právě vztahů s Českou republikou, 5) uzavření státní smlouvy s Českou republikou.¹³⁴

Dne 12. května 1992 pronesl na Slovensku prezident předvolební projev ve Slovenské televizi, Václav Havel zde přednesl následující stanovisko:

„Především si myslím, že je nejvyšší čas, abychom našli nový a vsutku spravedlivý způsob soužití našich dvou národů a všech občanů dnešního Československa. Blížící se volby budou hrát i v této věci rozhodující roli. Svou volbou nepřimo rozhodneme o tom, v jakém státě budeme žít. Brzké vyřešení naší státoprávní otázky a brzké

¹²⁹ RYCHLÍK 2002, 216–220.

¹³⁰ ODS vznikla dne 23. 2. 1991 na mimořádném republikovém sjezdu Občanského fóra jako jeden ze dvou kolektivních členů Občanského fóra. Jednalo se o pravicovou stranu. Základními principy programu byla parlamentní demokracie, tržní ekonomika a moderní pojetí státu založeného na občanské společnosti.

¹³¹ Václav Klaus, narozen 19. června 1941 v Praze. Vystudoval Fakultu zahraničního obchodu na Vysoké škole ekonomické v Praze. V roce 1966 studoval v Itálii, v roce 1969 ve Spojených státech. Do politiky vstoupil Václav Klaus po listopadu 1989. V roce 1991 vytvořil Václav Klaus Občanskou demokratickou stranu. Stal se ministrem financí, předsedou vlády a v letech 2003–2013 byl druhým prezidentem České republiky.

¹³² RYCHLÍK 2002, 273–274.

¹³³ Vladimír Mečiar, narozen 26. července 1942 ve Zvolenu. Vystudoval v Moskvě a byl členem komunistické strany. V roce 1990 zasedl do křesla ministra vnitra Slovenské republiky. Od první chvíle, kdy usedl do křesla ministra vnitra, začal shromážďovat kompromitující materiály na všechny politiky, pokračoval v tom i jako premiér. Jako dominantní postava slovenské politiky vstěpil tento muž velké části slovenské veřejnosti vědomí, že ideálem je muž hrubý, surový, vulgární.

¹³⁴ WOLF 1998, 55–56.

přijetí nových ústav jsou základní podmínkou politické stability v naší zemi, její mezinárodní důvěryhodnosti a spolupráce s demokratickým světem i jejího ekonomického rozvoje.“¹³⁵

Dne 1. června 1992 vyšel v *Hospodářských novinách* článek, ve kterém byly představeny politické strany a jejich programy:

„Předvolební víkend probíhal ve znamení mítinků kandidujících stran, vstřícných gest, vzájemných konfrontací (...) Představitelé Křesťanskodemokratické strany nelitují toho, že uzavřeli koalici s Občanskou demokratickou stranou, řekl na mítinku KDS v Jihlavě předseda KDS Václav Benda. Apeloval na voliče, aby nerozdělovali své hlasy mezi sněmovny Federálního shromáždění a národní rady, aby se rozhodli pro jednu politiku. (...) Hnutí za demokratické Slovensko odmítá uznat jakékoliv obviňování Slováků z fašismu a antisemitismu - řekl na sobotním mítinku v Banské Bystrici předseda HZDS Vladimír Mečiar. (...) Pokud má Slovensko prosperovat, musí být podle předsedy Slovenského křesťanskodemokratického hnutí Jána Klepáče svrchované, a ne fungovat jako přívěsek České republiky. Jak dále řekl na včerejším mítinku v Bánovcích nad Bebravou, z 12 000 federálních úředníků je jen 1300 Slováků. Konstatoval, že mezi čs. diplomaty není jediný Slovák tam, kde se rozhoduje o světové politice“¹³⁶

V ten samý den, tedy v pondělí 1. června 1992, vyšel v *Hospodářských novinách* článek o Václavu Havlovi, který strávil čtyři dny na Slovensku, kde se mimo jiné setkal s občany republiky, podpořil kandidaturu Tater na pořádání zimních olympijských her v roce 2002 a také se zúčastnil pontifikální mše v národní bazilice v Šaštíně. O případném rozdělení Československa, kterého se obával, hovořil Václav Havel takto:

„Rozpad Československa by podle prezidenta Václava Havla znamenal závažnou geopolitickou destabilizaci celé střední Evropy. „Slovensko by bylo okamžitě vnímáno jako součást jakéhosi Východu, české země jako součást jakéhosi Západu. Rozpad Československa by byl vnímán jako neschopnost Západu soužít s Východem,“ řekl v pátek Václav Havel na setkání s občany v Liptovském Mikuláši.“¹³⁷

Dne 3 června 1992 vyšel v *Lidových novinách* článek týkající se kandidatury Václava Havla na prezidenta republiky, znění tohoto článku bylo následující:

¹³⁵ HAVEL 1999a, 705–706.

¹³⁶ Kandidáti se představovali. In: *Hospodářské noviny*, č. 105, 1992, 1–2.

¹³⁷ Čtyři dny V. Havla. In: *Hospodářské noviny*, č. 105, 1992, 2.

„Občanské hnutí podle tiskového mluvčího J Chudomela jednoznačně podporuje V. Havla. Dokonce tím podmiňuje jakákoliv povolební jednání. Soustředí všechny síly na to, aby byl V. Havel zvolen. Dr. Sacher jako prezident je pro OH nepřijatelný stejně jako pro KDU-ČSL: ‚Vyzvali jsme pana prezidenta, aby v předvolební kampani zachoval nadstranický postoj. On to dodržuje, a pokud to dodrží až do konce, pak jednoznačně podpoříme jeho kandidaturu,‘ sdělil její tiskový mluvčí J. Orel. ODA zůstává věrna V. Havlovi, jehož kandidaturu - jako - první vyhlásila. ‚Podporujeme kandidaturu V. Havla. O kandidatuře R. Sachra jsme neuvažovali a neuvažujeme,‘ uvedl včera předseda ČSSD J. Horák. Jednoznačný je postoj ODS, tlumočený tiskovým mluvčím J. Schneiderem: ‚ODS bude podporovat kandidaturu Václava Havla.‘ (...) Ze slovenských politických stran podporují již dnes kandidaturu V. Havla ODÚ, KDH, Maďarská občanská strana a koalice DS-ODS. Mečiarovo HZDS zaujme stanovisko až podle výsledků voleb.“¹³⁸

Těsně před parlamentními volbami, dne 3. června 1992, pronesl prezident Václav Havel svůj druhý předvolební projev, tentokrát v Československé televizi, ve kterém mimo jiné prohlásil:

„Žádám vás snažně, abyste – v zájmu svém, ale i v zájmu dobrého vývoje v celé Evropě - dali svůj hlas těm, kteří se chtějí domluvit, těm, kteří chtějí spolupracovat, těm, kteří vskutku upřímně ctí ústavnost, právo a demokracii...zaručují rozvoj občanských svobod a respekt k lidským právům. (...) Žádám vás snažně, abyste nevolili lidi, pro něž je vlastní moc důležitější než osud národa. (...) Žádám vás snažně, abyste nepodpořily ty, kteří slibují, že všechno vyřeší za vás, takoví lidé chtějí, abyste jen mlčeli, poslouchali a drželi krok.“¹³⁹

Přestože nebyl přímo nikdo jmenován, bylo jasné, že tento projev byl určen slovenským voličů a týkal se Vladimíra Mečiara. Velká část slovenských voličů to však považovala za české vměšování se do vnitřních záležitostí Slovenska, čímž se stal tento projev kontraproduktivní.¹⁴⁰

Dne 5. června 1992 *Lidové noviny* zveřejnily informaci, že se někteří politici na Slovensku obávají o existenci demokracie v zemi, doslova v tomto článku stálo:

„Nacházející volby budou mít podle místopředsedy KDH J. Petrika na Slovenku jednoznačný charakter referenda. Za neúspěch Křesťanskodemokratického hnutí

¹³⁸ Většina pro V. Havla. In: *Lidové noviny*, č. 129, roč. V, 1992, 1 a 8.

¹³⁹ HAVEL 1999a, 716–717.

¹⁴⁰ RYCHLÍK 2002, 276.

by považoval situaci, kdyby po volbách nemohlo ,aktivně zasahovat do dalšího vývoje na Slovensku‘. Ovlivňovat dění v SR je podle jeho slov možné i při 17 procentech získaných hlasů. Představitel KDH I. Šimko se domnívá, že na Slovensku skutečně existují síly ohrožující demokracii. ,Ve veřejnosti se cíleně vytváří atmosféra, jako by demokracie bylo příliš mnoho,‘ řekl.¹⁴¹

V sobotu dne 6. června 1992, v druhý den voleb, vyšel v *Lidových novinách* článek, který odkazoval na situaci ve volebních místnostech z předchozího dne. Také zde byla zmínka o tom, že Václav Havel již svůj volební hlas odevzdat a to v pátek 5. června kolem 16 hodiny ve volební místnosti v Resslově ulici v Praze 2. Dále článek informoval o počtu voličů v České a Slovenské republice, v různých okresech, o přibližné volební účasti a náladě ve volebních místnostech.¹⁴²

2.10. Parlamentní volby 1992 a jejich dopad na společnost

Z volebních výsledků bylo překvapením, že neuspěly strany politického středu. V České republice se vítězem stala, podle očekávání, pravicová *Občanská demokratická strana* Václava Klause a na Slovensku zvítězila spíše levicová strana Vladimíra Mačiara, *Hnutie za demokratické Slovensko*.¹⁴³ Dne 8. června 1992 vyšel v tisku, konkrétně v *Lidových novinách*, článek, který se týkal výsledků voleb, mimo jiné v něm stálo: „Výsledky voleb v ČR podle předběžných nedělních údajů potvrzují převahu koalice ODS-KDS, jejíž výsledky ve většině krajů jsou v rozmezí 32 až 36 procent. Nejsilnější podporu pak měla ODS v Praze a na severní Moravě.“¹⁴⁴

V *Hospodářských novinách* vyšel dne 8. června 1992 přepis Hovorů z Lán z předchozího dne, ve kterém se psalo:

„Prezident ČSFR vyslovil včera přesvědčení, že jednání mezi politickými reprezentacemi, které zvítězily v České republice a ve Slovenské republice, nebudou o tom, zda pokračovat v ekonomické reformě, ale o formě této reformy. Připomněl, že vůdci největších českých i slovenských stran v posledních dnech vyslali různé signály o tom, že jsou připraveni k jednání a že chtějí dodržovat ústavnost. (...) Čs. prezident dále uvedl, že koaliční jednání, volby ústavních činitelů a sestavování vlády bude ztíženo skutečností, že čs. ústava nedostatečně popisuje příslušné

¹⁴¹ Ohrožená demokracie. In: Lidové noviny, č. 131, roč. V, 1992, 3.

¹⁴² Doprava, nebo doleva? Další osud státu v rukou jedenácti a půl miliónů voličů. In: Lidové noviny, č. 132, roč. V, 1992, 1 a 8.

¹⁴³ STEIN 2000, 147–148.

¹⁴⁴ Česko – Slovensko '92, vpravo – vlevo. In: Lidové noviny, č. 133, roč. V, 1992, 1.

*demokratické procedury, které by nyní měly následovat. (...) Zdůrazni, že pokud nebude mít sebemenší příležitost k promítnutí určitých mravních a politických hodnot, které zastává, do praktického života státu, stáhne pravděpodobně svoji kandidaturu a o prezidentský úřad se ucházet nebude.*¹⁴⁵

V dalším článku v *Hospodářských novinách*, který se týkal povolební situace v zemi, se psalo následující:

*„Většina českých voličů se vyslovila pro pravici a tím pro pokračování radikální ekonomické reformy. Slovensko se podle očekávání vyjádřilo pro levicové a národně orientované strany a hnutí. Situace ve federaci se jeví patovou. (...) Prezident ČSFR V. Havel se včera sešel s předsedou ODS V. Klausem. Požádal ho jako představitele nejsilnější strany vzešlé z voleb do zastupitelských sborů v ČSFR, aby na základě výsledků voleb zahájil jednání o vytvoření nové koaliční federální vlády.*¹⁴⁶

První povolební jednání obou volebních vítězů, tedy *Občanské demokratické strany* a *Hnutí za demokratické Slovensko* se konalo dne 8. června 1992 v Brně, kde všichni přítomní dospěli k názoru, že vzájemné postoje jsou neslučitelné.¹⁴⁷ Dne 9. června 1992 vyšel v *Lidových novinách* článek, týkající se právě jednání v Brně:

*„Jednání mezi V. Klausem a V. Mečiarom začala již včera večer v brněnské Tugendhatově vile. Postup ODS při sestavování vlád je podle našich informací následující: jednání s V. Mečiarom, která mají ukázat, zda-li je možné se s ním dohodnout. Podle jejich výsledků bude ODS formulovat strategii sestavování vlády ČR. Podle našeho bratislavského zpravodaje bude HZDS při jednáních považovat za důležitý signál ochotu V. Klause zredukovat federální vládu. Další podmínkou konsensu je zrušení federální televize a rozhlasu.*¹⁴⁸

Po tomto prvním povolebním setkání, konaném v Brně se v tisku objevovaly články, které více méně řešily již pouze rozdělení Československa. Toto téma bylo obohaceno analýzami společné minulosti, soužití českých a slovenský občanů v jednom státě a také úvahami nad budoucí politickou koncepcí nově vzniklých samostatných států.

Povolební situace měla četné ohlasy také v zahraničním tisku, zásadní názory byly shrnuty dne 9. června 1992 v *Hospodářských novinách*:

„K výsledkům voleb v Československu se včera vyslovili na tiskové konferenci v Camp Davidu americký prezident George Bush a britský premiér John Major.

¹⁴⁵ Prezident: Jednání nebudou snadná. In: *Hospodářské noviny*, č. 110, 1992, 1 a 3.

¹⁴⁶ Kostky jsou vrženy. In: *Hospodářské noviny*, č. 110, 1992, 1.

¹⁴⁷ CHRASTILOVÁ/MIKEŠ 2003, 79.

¹⁴⁸ Jednání ODS – HZDS. In: *Lidové noviny*, č. 134, roč. V, 1992, 1.

„Myslím si, že důležitou otázkou zůstává, nakolik Klaus a Mečiar budou ochotni ke kompromisu při formování uspokojivé federální vlády,“ řekl John Major. „Zdá se mi, že je skutečně v zájmu Československa, aby mělo federální vládu,“ dodal. V současnosti dosáhli Češi a Slováci dohody s Evropským společenstvím o přidružení. Dohoda je důležitá jak pro ně, tak pro ES. Díváme se na ni jako na přípravný krok k plnému členství Československa v ES. (...) Prezident George Bush vyslovil souhlas s názorem britského ministerského předsedy. Uvedl, že „o těchto věcech“ hovořil s prezidentem Havlem už před dlouhou dobou, včetně problému rozdělení Československa...

*Britský deník **The Daily Telegraph** napsal: „Výsledek československých voleb znamená zřejmě konec snu o přátelství a toleranci nabídnutého lidu po revoluci v roce 1989. Voliči si vybrali nacionalisty a tvrdohlavé technokraty jako náhradu za disidentské intelektuály.“*

***The Times** ve svém článku připomínají: „Slováci znali argumenty pro i proti nezávislosti a byli dobře informováni svobodným tiskem o nedostacích Vladimíra Mečiara. (...) Rozhodli se, že ho podpoří, částečně proti, že se cítili obětováni ...*

Italský tisk si vedle výsledků voleb všimá především podle něj překvapivého způsobu, jakým prezident Havel – bez předchozích konzultací s politickými stranami a v rozporu s dosavadní praxí – narychlo požádal Václav Klause o sestavení nové vlády.

***Il Tempo** píše, že Havel oslabil svou prezidentskou pozici už tehdy, když v předvečer voleb vyzval v televizi voliče, aby dali hlasy Klausovi a bojkotovali stoupence separace a demagogy ...*

***La Stampa** konstatuje, že cesta k vytvoření federální vlády bude obtížná, ne-li nemožná. Zdá se být jasné, že Klaus, jehož program zvítězil, nemá v úmyslu nechat se omezovat slovenským sociálním nacionalismem ...¹⁴⁹*

Dne 12. června 1992 vyšel v *Lidových novinách* článek, který se týkal vyjednávání mezi vítěznými politickými stranami a jejich neschopnosti se domluvit na společném řešení povolební situace, mimo jiné zde také zaznělo:

„Pokrok jsme neudělali. Bylo by naprosto falešné dávat veřejnosti jinou informaci – těmito slovy zahájil včera ve 23:30 Václav Klaus tiskovou konferenci, která byla tečkou za více než osmihodinovým jednáním ODS-HZDS. Koncepti ODS o volnějši

¹⁴⁹ Svět pro zachování ČSFR. In: *Hospodářské noviny*, č. 111, 1992, 1 a 30.

*federaci umožňující národní emancipaci Slováků, HZDS podle slov V. Klause nepřijala. Obnažujícím bodem jednání se stala otázka mezinárodní subjektivity. Představitelé HZDS potvrdili, že usilují o vlastní členství Slovenka v mezinárodních organizacích včetně OSN. Jednající strany se nemohly dohodnout ani na termínu sestavení federální vlády. ODS považuje za nejzazší termín 5. července, datum volby prezidenta. Ke znovuzvolení V. Havla HZDS své záporné stanovisko neměnilo.*¹⁵⁰

Dne 20. června 1992 předstoupili Václav Klaus a Vladimír Mečiar před veřejnost a vyslovili výsledek jednání, kterým byla devítibodová politická dohoda mezi HZDS a ODS. Jediným na čem se shodli, bylo rozdělení České a Slovenské Federativní Republiky. Do Federálního shromáždění tak byly předkládány prakticky pouze ty zákony, které měly sloužit dohodnutému rozdělení Československa.¹⁵¹

Dne 25. června 1992 předstoupil prezident Václav Havel na prvním zasedání obou sněmoven Federálního shromáždění a poté co jim blahopřál ke zvolení ve druhých svobodných volbách, dále Václav Havel pronesl:

*„Jak všichni víme, vznikla v naší zemi po těchto volbách neobyčejně složitá politická situace. Zrcadlí ji i výsledky dosavadních koaličních jednání, směřujících k ustavení federální vlády. Nad budoucí existencí naší federace se dnes vznáší velký otazník. Minulé parlamenty, vlády a politické reprezentace věnovaly nemálo úsilí tomu, abychom přetvořili náš stát na vskutku demokratickou a spravedlivou federaci dvou svéprávných a rovnoprávných republik, spojených v ní z vlastní svobodné vůle a ke svému prospěchu a identifikujících se s ní jako se svým společným dílem. Toto úsilí nevedlo k úspěchu a výsledky voleb vytvářejí stav velké nejistoty, zda je ještě vůbec možné takovou federaci vybudovat, či zda vývoj nezadržitelně směřuje naopak k rozdělení dnešního Československa na dva samostatné státy ...“*¹⁵²

Přestože se proti rozdělení České a Slovenské Federativní Republiky postavila jak česká, tak i slovenská opozice a snažili se vyhledat k řešení problémů jiné prostředky než rozdělení státu, zániku Československa už nedokázali zabránit.¹⁵³ Ze slovenského pohledu situaci rozebral Dušan Kováč, který se ve své publikaci ohledně červnových voleb roku 1992 vyjádřil takto:

¹⁵⁰ Dohoda je iluzí. Dramatická jednání o osudu státu neskončila úspěchem. In: Lidové noviny, č. 137, roč. V, 1992, 1.

¹⁵¹ RYCHLÍK 2002, 284–285.

¹⁵² HAVEL 1999a, 721–722.

¹⁵³ CHRASTILOVÁ/MIKEŠ 2003, 79–80.

„Po volbách v červnu 1992 se situace ve vzájemných česko-slovenských vztazích zásadně změnila v tom smyslu, že zatímco do roku 1992 převládala u vedoucích politiků na české i slovenské straně vůle hledat kompromis, po volbách převládla u obou vítězů voleb snaha stát co rozdělit.¹⁵⁴ Principy demokracie vyžadují, aby se o závažných věcech jako je rozdělení státu na dva celky mohl vyslovit občan. To se však nestalo. Politické strany, ovládající obě národní sněmovny i federální parlament, rozhodli o rozdělení od 1. ledna 1993. Občané opět o ničem nerozhodli, v podstatě však daný stav nakonec se souhlasem nebo s odporem akceptovali. Nebylo to v dějinách obou národů nic převratného. Česko-slovenské vztahy tak vstoupili do historicky nového období.“¹⁵⁵

2.11. Volba prezidenta 1992

Dne 1. července 1992, dva dny před volbou prezidenta, Václav Havel v rozhovoru pro *Lidové noviny* odpověděl na otázku, zda by byl ochoten přijmout v případě oddělení Československa kandidaturu na úřad českého prezidenta, takto:

„Řekl jsem, že jsem připraven sloužit těm, kteří mají o mou službu zájem. To samozřejmě platí. Funkce českého prezidenta neexistuje a já kandiduji na funkci federálního prezidenta, proto nemohu v tuto chvíli spekulovat o jiných prezidentských možnostech. Tím spíše, že prezidentování jako takové či samo o sobě není mým životním cílem. Tím je pomáhat něčemu dobrému.“¹⁵⁶

Dne 2. července 1992 jmenoval prezident Václav Havel poslední federální vládu vedenou Janem Stránským z *Občanské demokratické strany*, jejímž hlavním cílem se stalo klidné rozdělení Československa. Následující den, 3. července 1992, se tato událost objevila také v *Hospodářských novinách*, kde stálo:

„Do rukou prezidenta ČSFR Václava Havla složili včera odpoledne slavnostní slib nově jmenovaní členové federální vlády. Svým podpisem se zavázali dodržovat věrnost České a Slovenské Federativní Republice, zachovávat její Ústavu a zákony. Premiér Jan Stránský poděkoval Václavu Havlovi jménem celé federální vlády za projevenou důvěru a podíl na jednání při sestavování vlády. Vyjádřil přesvědčení, že tato vláda má nyní dobré předpoklady pro zahájení své činnosti. „Vláda

¹⁵⁴ KOVÁČ 1998, 321.

¹⁵⁵ KOVÁČ 1997, 96.

¹⁵⁶ Dva dny před volbou. Prezident ČSFR Václav Havel pro *Lidové noviny*. In: *Lidové noviny*, č. 153, roč. V, 1992, 1.

je si vědoma svého úkolu střežit federální charakter našeho společného státu a připravovat podmínky pro realizaci takového státoprávního uspořádání, k němuž se občané společného státu rozhodli,‘ uvedl J. Stránský. “¹⁵⁷

Dne 3. července 1992 mělo Federální shromáždění za úkol zvolit federálního prezidenta, protože funkční období Václava Havla končilo v říjnu 1992. Václav Havel se stal jediným kandidátem na prezidenta, *Občanská demokratická strana* ho plně podporovala. *Hnutie za demokratické Slovensko* však s kandidaturou Václav Havla nesouhlasilo a svého protikandidáta odmítlo postavit.¹⁵⁸ V prvním kole obdržel Václav Havel potřebnou většinu hlasů pouze v české části Sněmovny národů, ani ve druhém nezískal Václav Havel potřebnou většinu hlasů ve slovenské části Sněmovny národů, tím u volby propadl a také byl vyloučen z další volby. Nezvolení Václava Havla prezidentem vyvolalo v Praze demonstrace, při nichž bylo požadováno osamostatnění a zvolení Václava Havla prezidentem České republiky.¹⁵⁹

Dne 7. července 1992 se zpráva o nezvolení Václava Havla prezidentem České a Slovenské Federativní Republiky objevila v *Hospodářských novinách*, kde mimo jiné zaznělo:

„Opakovaně ve dvou kolech nezvolili v pátek poslanci Federálního shromáždění prezidenta ČSFR. V prvním kole se pro jediného kandidáta V. Havla nevyslovila Sněmovna lidu a slovenská část Sněmovny národů. Kandidáti na funkci prezidenta republiky původně byli dva: Václav Havel (návrh ODS-KDS) a Juraj Čop (návrh SPR-RSČ). Ten svou kandidaturu faxem adresovaným kanceláři FS odvolal.“¹⁶⁰

Dne 16. července 1992 se konalo další kolo prezidentských voleb, ve kterém se ucházel o prezidentský úřad pouze jediný kandidát, předseda strany *Sdružení pro republiku – Republikánské strany Československa*, Miroslav Sládek. Kromě členů jeho strany pro něj nikdo jiný nehlasoval, zvolen tedy nebyl.¹⁶¹ Volba se opakovala ještě čtyřikrát, ale zvolen nebyl žádný z kandidátů.¹⁶²

Vzhledem k tomu, že prezident Václav Havel oznámil dne 17. července 1992, několik minut poté, co slovenští poslanci jednoznačně přijali deklarace o svrchovanosti Slovenské republiky jako základ suverénního státu Slovenského národa, že ke dni

¹⁵⁷ Prezident Václav Havel jmenoval vládu ČSFR. Střežit federální charakter společného státu. In: *Hospodářské noviny*, č. 129, 1992, 1.

¹⁵⁸ RYCHLÍK 2002, 288.

¹⁵⁹ CHRASTILOVÁ/MIKEŠ 2003, 80.

¹⁶⁰ Prezident nezvolen. In: *Hospodářské noviny*, č. 130, 1992, 1.

¹⁶¹ WOLF 1998, 83.

¹⁶² http://www.pribehrozhlasu.cz/tenkrat-v-rozhlase/1992/1992_2, 10. 3. 2014.

20. července 1992 v 18 hodin odstupuje z funkce federálního prezidenta na zbytek svého funkčního období, které mělo skončit v říjnu roku 1992 a žádný jiný kandidát nebyl zvolen, Česká a Slovenská Federativní Republika se ocitla bez prezidenta.¹⁶³ Ke dni 20. července 1992 přešla většina ústavních povinností na předsedu federální vlády, Jana Stránského, což posilovalo postavení ODS.¹⁶⁴ Ve svém abdikčním projevu dne 17. července 1992 Václav Havel mimo jiné pronesl:

„Závazky vyplývající ze slibu věrnosti České a Slovenské Federativní Republice a její ústavě, nemohu už nadále plnit způsobem, který by byl v souladu s mým založením, přesvědčením a svědomím. Od 29. prosince 1989, kdy jsem byl poprvé zvolen československým prezidentem, jsem se snažil v rámci svých možností a schopností pracovat pro svobodný a důstojný život všech československých občanů ...“¹⁶⁵

V sobotu 18. července 1992, byla zpráva o abdikaci prezidenta Václava Havla zveřejněna také v tisku. V *Lidových novinách* byl zveřejněn celý projev prezidenta a na závěr zde bylo uvedeno:

„Podle názoru předsedy FS M. Kováče, který se s prezidentem krátce o jeho abdikaci sešel, nesouvisí rozhodnutí V. Havla s vyhlášením slovenské svrchovanosti. M Kováč se domnívá, že se bývalý prezident připravuje na další politickou dráhu. Nevyhloučil, že by se V. Havel mohl stát prezidentem svazku dvou svrhovaných republik.“¹⁶⁶

2.12. Zánik Československa

Po parlamentních volbách, které se konaly v červnu 1992, byla možnost udržení společného státu vyloučena, neexistovala již žádná možnost kompromisu. Zásadním důvodem rozpadu společného státu nicméně nebyly kompetenční spory, ale skutečnost, že po celou dobu existence Československa se nepodařilo vytvořit společné československé vědomí u většiny obyvatel v obou částech státu.¹⁶⁷ Federální shromáždění schválilo dne 25. listopadu 1992 nový ústavní zákon, který přímo stanovil zánik České a Slovenské Federativní Republiky k 31. prosinci 1992. V tomto zákoně se mimo jiné psalo:

¹⁶³ STEIN 2000, 167.

¹⁶⁴ RYCHLÍK 2002, 288.

¹⁶⁵ HAVEL 1999a, 737–738.

¹⁶⁶ ČSFR bez prezidenta. Václav Havel včera oznámil své rozhodnutí odstoupit z funkce. In: *Lidové noviny*, č. 167, roč. V, 1992, 8.

¹⁶⁷ RYCHLÍK 2002, 334.

„(...) Zánikem České a Slovenské Federativní Republiky zanikají státní orgány České a Slovenské Federativní Republiky. Současně zanikají ozbrojené síly a ozbrojené bezpečnostní sbory České a Slovenské Federativní Republiky a rozpočtové a příspěvkové organizace napojené na státní rozpočet České a Slovenské Federativní Republiky a státní organizace v působnosti České a Slovenské Federativní Republiky, které byly zřízeny zákonem (...)“¹⁶⁸

Československo, které existovalo od roku 1918, tak zmizelo z mapy světa. Důsledkem toho vznikly ke dni 1. ledna 1993 dva samostatné nástupnické státy Česká republika a Slovenská republika.¹⁶⁹

Poté, co Václav Havel odstoupil z funkce federálního prezidenta, se na několik měsíců stáhl z veřejného života.¹⁷⁰ Stal se občanem bez oficiální funkce, kancelář prezidenta republiky mu však poskytla agendu a několik spolupracovníků, protože byl neustále považován za osobnost, která měla co nabídnout. Václav Havel se stále vyjadřoval k aktuálnímu dění a vzhledem k tomu, že se o něm uvažovalo jako o možném budoucím prezidentovi samostatné České republiky, byly s ním některé otázky přímo konzultovány a k jeho názorům bylo přihlíženo. Mimo jiné se Václav Havel vyjádřil k podobě nové Ústavy České republiky.¹⁷¹ Jak sám Václav Havel uvedl v rozhovoru s Karlem Hvižd'alou: „... stal jsem se jakousi velmi svéráznou institucí.“¹⁷² Avšak už dne 16. listopadu 1992 Václav Havel oficiálně ohlásil svou kandidaturu na funkci prezidenta České republiky a ve svém projevu mimo jiné veřejnosti sdělil:

„O úřad prezidenta republiky jsem se rozhodl ucházet proto, abych výkonem svých pravomocí a svým veřejným působením pomáhal tomu, čemu bych pomáhal, i kdybych prezidentem nebyl: tvorbě stabilních poměrů prodchnutých duchem svobody, spravedlnosti, vzájemné důvěry a společné odpovědnosti.“¹⁷³

Ve svém projevu dne 19. ledna 1993, se Václav Havel zmínil o odlišnosti funkce českého prezidenta od funkce federálního prezidenta ne jen tím, že se jedná o hlavu jiného státního útvaru, ale také tím, že tato funkce je jinak ústavně definována a také důsledkem radikálně změněné politické situace v zemi. Dále Václav Havel ve svém projevu upozornil, na tento fakt:

¹⁶⁸ VESELÝ 2001, 329.

¹⁶⁹ CHRASTILOVÁ/MIKEŠ 2003, 81.

¹⁷⁰ FORMÁČKOVÁ 2012, 87.

¹⁷¹ CHRASTILOVÁ/MIKEŠ 2003, 108.

¹⁷² HAVEL 2006, 119.

¹⁷³ HAVEL 1999b, 19.

„Česká republika po posledních volbách vstoupila do jiné fáze politického vývoje, než jakou procházelo Československo posledních dvou a půl let, totiž do fáze stabilizující se parlamentní demokracie, založené už zcela jasně na soutěži různě profilovaných politických stran a na zřetelně se vyhraňujícím systému dělby politické moci. Porevoluční éra tím definitivně skončila, a prezident se proto už nebude ocitát v podivné roli jakéhosi ‚vůdce národa‘ či symbolu nové epochy a nebude už nucen ani moci do všeho zasahovat, a být tudíž i za všechno odpovědný.“¹⁷⁴

Vztahy mezi Českou a Slovenskou republikou shrnul Dušan Kováč v roce 1997 ve svém díle *Slováci, Češi, Dejiny* takto:

Nikdy se nedá vyloučit, že může nastat i taková situace, že se Češi a Slováci budou navzájem potřebovat tak, jako v letech první světové války, Současný chaotický vývoj v Evropě se dá těžko exaktně prognózovat a můžeme počítat s různými nečekanými zvraty (...) Budovat dobré vztahy mezi ČR a SR je pro budoucnost obou států nevyhnutelné. Česká a slovenská politika by měla usilovat o budování nadstandartních vzájemných vztahů ...¹⁷⁵

Dne 4. ledna 1993 *Lidové noviny* reagovaly na vznik České republiky, která vznikla společně se Slovenskou republikou dne 1. ledna 1993 následovně: *„Na zániku Československa a vniku dvou samostatných republik jako jeho nástupnických států se po loňských parlamentních volbách dohodly rozhodující české a slovenské politické strany. Vztahy mezi Českou republikou a Slovenskem upravuje od 1. 1. 1993 25 smluv.“¹⁷⁶*

2.13. První prezident České republiky

Lidové noviny uveřejnily dne 4. ledna 1993 rozhovor s Václavem Havlem, s ohledem na jeho úmysl kandidovat na funkci prezidenta České republiky. Na otázku, co považuje za nejdůležitější pro samostatnou Českou republiku a co chce pro její blaho v případě zvolení prezidentem udělat, odpověděl:

„Domnívám se, že samo jeho ústavní postavení bude prezidenta ČR předurčovat především k tomu, aby byl garantem kontinuity a identity státu, strážcem stability politického systému, zprostředkovatelem politického konsensu v případě politických

¹⁷⁴ HAVEL 1999b, 29.

¹⁷⁵ KOVÁČ 1997, 133.

¹⁷⁶ O půlnoci z 31. 12. 1992 na 1. 1. 1993 vznikl samostatný Český stát. In: *Lidové noviny*, č. 1, roč. VI, 1993, 1.

*krizi (případně tím, kdo je bude řešit), hlavním zástupcem státu navenek. Znamená to, že by neměl příliš vstupovat do každodenních politických pří s nějakým vlastním programem (není politickou stranou), ale že by měl spíš střežit kulturu, způsob a styl těchto pří, že by měl přispívat k dobré politické atmosféře v zemi ...*¹⁷⁷

Dne 26. ledna 1993 byl Václav Havel zvolen v prvním kole prezidentské volby prezidentem České republiky, se ziskem sto devíti hlasů porazil Marii Stiborovou a Miroslava Sládka. Byl zvolen na pětileté funkční období, které započalo dnem složení slibu, nikoli dnem zvolení. Dne 2. února 1993 složil Václav Havel slib do rukou Milana Uhdeho, předsedy Poslanecké sněmovny, a v souladu s Ústavou se ujal funkce prezidenta České republiky.¹⁷⁸ Ve svém inauguračním projevu k občanům Václav Havel pronesl: „*Česká republika má už svou demokratickou ústavu, má svůj parlament a vládu, vzešlé ze svobodných voleb, a od dnešního dne má i svého prezidenta. Je to země svobodná, nezávislá a demokratická. Věřím, že se brzy staneme zemí obecně respektovanou pro svou slušnost, odpovědnost, odvahu a vynalézavost.*“¹⁷⁹

Podle nově vzniklé Ústavy České republiky prezident přestal být závislý na vládě. Mimo jiné získal právo suspenzivního veta k zákonům přijatým Parlamentem, to znamená, že prezident může zákon přijatý Parlamentem, s výjimkou zákona ústavního, do patnácti dnů ode dne, kdy mu byl zákon postoupen k podpisu vrátit Poslanecké sněmovně, která musela znovu hlasovat. V rámci svých pravomocí pokračoval Václav Havel v ovlivňování právního řádu, v červnu 1993 vrátil do Poslanecké sněmovny novelu celního zákona, v roce 1994 vrátil k novému hlasování zákon o výkonu povolání autorizovaných architektů a novelu zákona o správních poplatcích. Poměrně často svá práva v oblasti zákonodárné moci, tedy legislativě, uplatňoval Václav Havel i v roce 1995, kdy k novému hlasování vrátil Poslanecké sněmovně čtyři zákony, pět zákonů podepsal s výhradami a na Ústavní soud se obrátil se dvěma návrhy na zrušení částí zákonů. V roce 1996 prezident České republiky žádné výhrady k zákonům neměl, ale v roce 1997 měl námitky ohledně dvou zákonů.¹⁸⁰

Ve druhé polovině devadesátých let se česká společnost vyvíjela v mnoha ohledech rozdílným směrem, než tím, o který se pokoušel Václav Havel. Společnost se sice přeměnila v parlamentní demokracii, která se postupně začala zapojovat do západních

¹⁷⁷ Prezident garantem slušnosti. In: Lidové noviny, č. 1, roč. VI, 1993, 2.

¹⁷⁸ CHRASTILOVÁ/MIKEŠ 2003, 123.

¹⁷⁹ HAVEL 1999b, 39–42.

¹⁸⁰ CHRASTILOVÁ/MIKEŠ 2003, 85–146.

nadstátních organizací, ale stále intenzivněji začaly zaznívat protiněmecké podněty.¹⁸¹ Tento vývoj Václav Havel velice ostře kritizoval mimo jiné ve svém projevu v Rudolfinu k senátorům a poslancům dne 9. prosince 1997. Nejvíce kritizoval morální stav české společnosti a politiky, dále pronesl:

„Nezbývá nám než se znovu a znovu divit, jak dlouho trvá adaptace společnosti na nové a samozřejmě přirozenější podmínky života a jak hluboce totalitní éra zasáhla naše duše. Převládá přesvědčení, že se v této zemi vyplácí lhát i krást, že mnozí politici i státní úředníci jsou úplatní... Bez všestranné kultivace mravního řádu, který jediný může být zdrojem respektu k pravidlům lidského soužití, a tím i tmelem našeho občanského společenství, nemáme šanci na klid stabilitu, spokojenost a prosperitu.“¹⁸²

¹⁸¹ PUTNA 2011, 301–302.

¹⁸² HAVEL 1999b, 736–740.

Závěr

V této bakalářské práci jsem popsala velice zásadní události z minulosti našeho státu. Jednou z hlavních událostí, která předcházela rozdělení Československa, bylo potlačení a následně i rozpad komunistického režimu u nás, což bylo výsledkem demonstrací v listopadu 1989. Příčiny, průběh i brutální zakončení studentské manifestace, která se konala dne 17. listopadu 1989, jsem popsala v úvodní kapitole, stejně jako reakce a stanoviska, které následovaly až do konce roku. Dále jsem analyzovala, jaký měl na tyto události názor Václav Havel, který patřil mezi nejvýznamnější osobnosti listopadových dnů. Do popředí se dostal především díky založení *Občanského fóra*, které vzniklo jako reakce právě na studentskou manifestaci a jehož vůdčí postavou se téměř okamžitě stal. Postupem času se Václav Havel stal mluvčím celé společnosti a především zásluhou svého morálního charakteru a neuvěřitelného komunikačního talentu, mu bylo umožněno stát se později hlavou státu. Díky tomuto oficiálnímu úřadu se úspěšně zasloužil o změnu politického režimu v zemi, tedy přechod z totalitního režimu k demokracii. Nedílnou součástí první kapitoly je také historie *Občanského fóra*, které se stalo nadějí všech demokraticky smýšlejících občanů země. Životnost *Občanského fóra* však byla malá a to především z toho důvodu, že se jednalo o hnutí a nikoli o politickou stranu, která by měla jasně stanovený základní program. Stalo se tedy to, co mnoho lidí předpovídalo a *Občanské fórum* se k velké nelibosti Václava Havla rozpadlo a na jeho kořenech se zrodila tři rozdílná politická uskupení.

Ve druhé části této práce jsem se zaměřila na podrobný politický profil Václava Havla, jeho počátky na politické scéně včetně období, kdy zastával úřad posledního prezidenta Československa a funkci prvního prezidenta České republiky, tedy do roku 1993. Největší důraz jsem kladla na události, které byly zásadní ve formování společného Československa, jednalo se tedy o návrh prezidenta republiky na změnu názvu státu, změnu státního znaku a státních symbolů. Václav Havel předpokládal, že se jedná pouze o formalitu, avšak poté, co byl tento návrh zveřejněn, rozpoutala se debata, ze které se ukázalo, že společný stát Čechů a Slováků nebude mít dlouhé trvání. Slovenská strana se dožadovala zviditelnění svého státu v názvu společné republiky. Jednání se tedy protáhla a nově schválený název státu nakonec nevydržel ani měsíc. Dalším velmi zásadním tématem byl spor ohledně kompetenčního zákona, který určil charakter nově zvolené vlády ve volbách v červnu 1990. Znovu probíhaly vzrušené debaty, mnoho návrhů bylo zamítnuto, žádné straně se nechtělo polevit

ze svých podmínek. Nakonec dne 12. prosince 1990 proběhlo ve Federálním shromáždění hlasování, které schválilo tento ústavní zákon, což na přechodnou dobu uklidnilo česko-slovenské vztahy. Další z mnoha zatěžkávacích zkoušek stability Československa byla navrhovaná smlouva mezi Českou a Slovenskou republikou, která měla znovu přerozdělit kompetence, omezit pravomoci federálního prezidenta, stejně jako pravomoci parlamentu a upravit podmínky, za nichž lze vstoupit nebo vystoupit z federace. Přestože byla smlouva projednávána dlouhé měsíce, nakonec žádná jednání nedospěla ke shodě a smlouva tedy nebyla podepsána.

Předvolební události v červnu 1992 naznačovaly, že pokud zvítězí jak v České republice, tak na Slovensku předpokládání favorité, následovat bude rozdělení Československa. V České republice zvítězila podle očekávání pravicová *Občanská demokratická strana* v čele s Václavem Klausem a na Slovensku spíše levicové *Hnutie za demokratické Slovensko* s Vladimírem Mečiarom. Poté, co se oba vítězové setkali na společném jednání, ukázalo se, že rozdělení Československa bude nevyhnutelné. Zprávy z jednání a různé rozhovory, které se týkaly právě nastalé situace, byly v dobovém tisku na denním pořádku, dalším tématem, které bylo hojně uveřejňováno, byla nadcházející volba prezidenta republiky. Jediným kandidátem na tento úřad byl do té doby stále ještě úřadující prezident Václav Havel, který však v prvním ani ve druhém kole volby nezískal potřebný počet hlasů ve slovenské části Sněmovny národů a nebyl tedy zvolen. To ovšem rozpoutalo v Praze demonstrace, jejichž účastníci požadovali osamostatnění a zvolení Václava Havla prezidentem České republiky. Československá republika se ocitla bez prezidenta, jelikož v dalších kolech nebyl žádný prezidentský kandidát zvolen a prezident Václav Havel oznámil dne 17. července 1992 svou abdikaci. Většina ústavních povinností přešla na předsedu federální vlády, Jana Stránského, což posilovalo postavení ODS. Následovala další jednání, která však nepřinesla nic nového a tak Federální shromáždění schválilo dne 25. listopadu 1992 nový ústavní zákon, který přímo stanovil zánik České a Slovenské Federativní Republiky k 31. prosinci 1992. Ke dni 1. ledna 1993 vznikly dva samostatné nástupnické státy Česká republika a Slovenská republika. Dne 26. ledna 1993 byl Václav Havel zvolen v prvním kole prezidentské volby prezidentem České republiky.

Cílem této práce bylo zaměřit se na politickou stránku osobnosti Václava Havla a především vyzdvihnout jeho individuální názory a kritická vyjádření k rozdělení Československa. Nedílnou součástí bylo zakomponovat klíčové politické události

z daného období a vyhledat na jejich průběh či výsledky reakce Václava Havla. Jedním z hlavních zdrojů byly projevy Václava Havla z let 1990–1992 a 1992–1999, rozhovor Václava Havla s Karlem Hvížd'alou a články v dobových novinách.

Seznam použitých zkratk

ČR – Česká republika

Čs. – Československo

ČSFR – Česká a Slovenská Federativní Republik

ČVUT – České vysoké učení technické

DAMU – Divadelní fakulta Akademie múzických umění

ES – Evropské společenství

FS – Federální shromáždění

HZDS – Hnutie za demokratické Slovensko

KDH – Křesťanskodemokratické hnutí

KDS – Křesťanskodemokratická strana

KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová

KSČ – Komunistická strana Československa

ODA – Občanská demokratická aliance

ODS – Občanská demokratická strana

OH – Občanské hnutí

SPR-RSČ - Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa

UK – Univerzita Karlova

VPN – Verejnosť proti násiliu

Seznam literatury

Prameny:

- HAVEL 1999a — Václav HAVEL: Projevy z let 1990–1992. Letní přemítání. Praha 1999
- HAVEL 1999b — Václav HAVEL: Projevy a jiné texty z let 1992–1999. Praha 1999
- HAVEL 2003 — Václav HAVEL: Václav Havel 1999, 2000, 2001, 2002, 2003. Praha/Litomyšl 2003
- HAVEL 2006 — Václav HAVEL: Prosím stručně. Rozhovor s Karlem Hvizďalou, poznámky, dokumenty. Praha 2006
- HVÍŽDALA 2000 — Karel HVÍŽDALA: Výslech revolucionářů z roku 89. Praha 2000

Monografie:

- BAUER 2012 — Jan BAUER: Jiná doba, stejný osud. T. G. Masaryk, Václav Havel. Praha 2012
- Deset pražských dnů. 17. – 27. listopad 1989. Dokumentace 1990. Praha 1990
- FORMÁČKOVÁ 2012 — Marie FORMÁČKOVÁ: Václav Havel. Život jako absurdní drama. Praha 2012
- FREIMANOVÁ 2013 — Anna FREIMANOVÁ: Příležitostný portrét Václava Havla. Praha 2013
- CHRATILOVÁ/MIKEŠ 2003 — Brigita CHRATILOVÁ/Petr MIKEŠ: Prezident republiky Václav Havel a jeho vliv na československý a český právní řád. Praha 2003
- KOVÁČ 1997 — Dušan KOVÁČ: Slováci, Česi, Dejiny. Bratislava 1997
- KOVÁČ 1998 — Dušan KOVÁČ: Dějiny Slovenska. Praha 1998
- MĚCHÝŘ 1991 — Jan MĚCHÝŘ: Slovensko v Československu. Slovenko-české vztahy 1918–1991. Dokumenty, názory, komentáře. Praha 1991
- MĚCHÝŘ 1999 — Jan MĚCHÝŘ: Velký převrat či snad revoluce sametová? Několik informací, poznámek a komentářů o naší takřčené něžné revoluci a jejích osudech 1989–1992. Praha 1999
- PUTNA 2011 — Martin C. PUTNA: Václav Havel. Duchovní portrét v rámu české kultury 20. století. Praha 2011
- RYCHLÍK 2002 — Jan RYCHLÍK: Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989-1992. Bratislava 2002
- STEIN 2000 — Eric STEIN: Česko-Slovensko. Konflikt roztržka rozpad. Praha 2000
- SUK 2009 — Jiří SUK: Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990). Praha 2009
- VESELÝ 2001 — Zdeněk VESELÝ: Česko-slovenské vztahy (Dokumenty). Praha 2001.
- WOLF 1998 — Karol WOLF: Podruhé a naposled aneb mírové dělení Československa. Praha 1998

Ediční řada:

- PREČAN 1990 — Vilém PREČAN (ed.): Chart 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace. SCHEINFELD/PRAHA/BRATISLAVA 1990
- VODIČKA 2009 — Karel VODIČKA (ed.): Dělení Československa Deset let poté... Praha 2003

Dobová periodika:

HOSPODÁŘSKÉ NOVINY, 1992–1993

LIDOVÉ NOVINY, 1992–1993

Internetové zdroje:

JANDOVÁ/ VACKOVÁ — Lucie JANDOVÁ/Helena VACKOVÁ: Můj 17. Listopad: Václav Havel. In: Novinky.cz, <http://www.novinky.cz/specialy/dokumenty/184356-muj-17-listopad-vaclav-havel.html>, vyhledáno 2. 12. 2013

